

“Η Εκκλησία στην Τουρκοκρατία και την Εθνεγερσία”

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου

Του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη Ναυπάκτου κ. Ιεροθέου

Τό έτος πού διερχόμαστε, δηλαδή τό 2021, εορτάζουμε τήν επέτειο τών 200 ετών από τήν Έπανάσταση τοῦ 1821 καί ἔχουν προσδιοριστεῖ πολλές ἐκδηλώσεις ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο καί ἀπό τήν Πολιτεία γιά νά μελετηθοῦν ὅλες οἱ πλευρές τῆς σημαντικῆς αὐτῆς Ἐπανάστασεως.

Μιά σοβαρή πλευρά τοῦ ζητήματος εἶναι ἡ προσφορά τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κατά τήν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας, πού κράτησε ἀναμμένη τήν δάδα τῆς Ἑλληνορθόδοξης Παράδοσης, ἀλλά καί ἡ προσφορά της κατά τήν διάρκεια τῆς Ἐπανάστασεως καί μετά ἀπό αὐτήν.

Δέν μποροῦν νά ἐρμηνευθοῦν τά γεγονότα τοῦ 1821, ἐάν δέν τά συσχετίσουμε μέ τήν «Πονεμένη Ρωμηοσύνη», ὅπως ἔλεγε ὁ αἰμίμηστος Φώτης Κόντογλου, κατά

τήν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας.

Κατά τήν Τουρκοκρατία, πού ἦταν μιά μεγάλη δοκιμασία γιά τούς Ὀρθοδόξους Χριστιανούς, διαφυλάχθηκε ἡ ὀρθόδοξη πίστη, γιατί οἱ Χριστιανοί στηρίχθηκαν στίς πνευματικές τους δυνάμεις, ὅπως αὐτές εἶχαν ἀναπτυχθῇ καί καλλιεργηθῇ τούς προηγούμενους αἰῶνες. Θά ἐντοπισθοῦν μερικοί οὐσιαστικοί παράγοντες πού συνετέλεσαν στήν διατήρηση τῆς αὐτοσυνειδησίας καί τῆς ταυτότητος τοῦ Γένους.

Στήν συνέχεια θά τονισθοῦν μερικά ἐνδιαφέροντα σημεία, πού πρέπει νά ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας γιά νά ἐρμηνεύσουμε τά θέματα αὐτά, ὅπως ἡ Ἐθναρχοῦσα Ἐκκλησία, οἱ ἅγιοι καί τά μοναστικά κέντρα, ἡ παιδεία, ἡ «Ἑλληνική Νομαρχία», οἱ Νεομάρτυρες, οἱ φιλοκαλικοί Πατέρες – Κολλυβάδες, καί ἡ Ἐθνεγερσία τοῦ 1821.

1. Ἡ Ἐθναρχοῦσα Ἐκκλησία

Μετά τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Ὀθωμανούς, ἄρχισε μιά νέα περίοδος στήν μέχρι τότε Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία. Ὁ Μωάμεθ ὁ Πορθητής, κατὰ τόν Ranciman, γνώριζε πολύ καλά τό τί προβλήματα καί δυσαρέσκειες εἶχε δημιουργήσει ἡ προσπάθεια μερικῶν δυτικοφρόνων νά ἐπιβληθῇ ἡ ἔνωση τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν μέ τήν Ρώμη καί γι' αὐτό ἀνεζήτησε νά βρῇ τόν Γεώργιο-Γεννάδιο Σχολάριο, πού εἶχε ἀποσυρθῇ σέ Μονή καί ὁ ὁποῖος ἐξέφραζε τήν ὁμάδα τῶν ἀνθενωτικῶν καί τόν ἔπεισε νά δεχθῇ νά ἐκλεγῇ Πατριάρχης. Ἡ ἐνθρόνισή του ἔγινε τόν Ἰανουάριο τοῦ 1454 καί ὁ Μωάμεθ τοῦ δώρισε ἕναν καινούριο σταυρό, τόν περιέβαλε μέ τά ἐμβλήματα καί τοῦ εἶπε: «Ἔσο Πατριάρχης μέ καλή τύχη καί νά εἶσαι βέβαιος γιά τήν φιλία μας, καί γιά ὅλα τά προνόμια πού εἶχαν οἱ Πατριάρχες πρίν ἀπό σένα». Ὁ Γεννάδιος Σχολάριος ἀνέλαβε νά σηκώσει ἕναν μεγάλο σταυρό κατὰ τά ἐπόμενα χρόνια.

Ὁ Μωάμεθ ἐπέβαλε στό Ὀθωμανικό κράτος τό σύστημα τῶν μιλέτ, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο κάθε ἔθνος θά ἀσκοῦσε μιά διοίκηση, ὅπως τό ἐπιβάλλει ἡ θρησκεία του. Ἔτσι, ὁ Πατριάρχης θεωρήθηκε Ἐθνάρχης, ἀρχηγός τοῦ ρωμαϊκοῦ μιλιέτ. Τά Πατριαρχικά δικαστήρια εἶχαν δικαιοδοσία σέ ὅλες τίς ὑποθέσεις πού ἀφοροῦσαν τούς Ρωμηούς, ἤτοι τούς γάμους, τά διαζύγια, τίς ἐπιτροπείες τῶν ἀνηλίκων, τίς διαθήκες καί τούς διαδόχους, ἐκδίκαζαν ἐμπορικές ὑποθέσεις ἄν οἱ διάδικοι ἦταν ὀρθόδοξοι. Δηλαδή, «τά πατριαρχικά δικαστήρια ἀπένεμαν δικαιοσύνη σύμφωνα μέ τόν κανονικό νόμο τῶν Βυζαντινῶν καί μέ τό ἀστικό καί ἐθιμικό βυζαντινό δίκαιο».

Ὁ Charles Frazee γράφει ὅτι ἡ ὁργάνωση τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων καί τῶν Χριστιανῶν μέσα στήν κοινωνική καί πολιτική διάρθρωση τοῦ Ὀθωμανισμοῦ ἔγινε βάσει τοῦ ἰσλαμικοῦ δικαίου καί τῆς ἰσλαμικῆς παράδοσης, ὁπότε «οἱ Χριστιανοί

θά αποτελοῦσαν ἓνα μιλέτ, ἓνα “ἔθνος” ὑπὸ τῇ θρησκευτικῇ καὶ πολιτικῇ διοίκηση τῶν ἐκκλησιαστικῶν τους ἡγετῶν». Μὲ αὐτόν τόν τρόπο ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως δέν ἦταν μόνον θρησκευτικός ἡγέτης ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων, ἀλλὰ καὶ «ἡ κεφαλὴ τοῦ ἔθνους», δηλαδή ἓνας μιλέτ-μπασί, ὁ ὁποῖος ἦταν ὑπεύθυνος ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου. Ἀκόμη, πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι οἱ Κληρικοί καὶ λαϊκοὶ ποὺ ἀσκοῦσαν τὰ ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα προέρχονταν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ κοινότητα τῆς πρωτεύουσας ποὺ εἶχε συγκεντρωθῇ στό Φανάρι, ἐξ οὗ καὶ ὀνομάσθηκαν Φαναριῶτες. Ἡ δύναμη τῶν Φαναριωτῶν ποὺ ἄρχισε τόν 16ο αἰῶνα, ἀναπτύχθηκε ἀκόμη περισσότερο στὴν συνέχεια καὶ αὐτοὶ ἀπέκτησαν παντοδυναμία τόν 18ο αἰῶνα. Αὐτό εἶχε σχέση καὶ μὲ τὴν «αὐξανόμενη ἐλληνοποίηση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὰ Βαλκάνια», ὅπως τό βλέπουμε κυρίως στίς Παραδουνάβειες Ἡγεμονίες.

Ὁ Gerhard Podskalsky (Γκέρχαντ Ποντσκάλσκυ) στό ἔργο του μὲ τίτλο Ἡ ἐλληνικὴ θεολογία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, γράφει ὅτι ὁ Σουλτάνος Μεχμέτ Β΄ (Μωάμεθ ὁ Πορθητῆς) καθιέρωσε νέο νομικὸ καθεστῶς, τό ὁποῖο οὐσιαστικά δέν ἄλλαξαν οἱ μετέπειτα Σουλτάνοι μέχρι τόν 19ο αἰῶνα, σύμφωνα μὲ τό ὁποῖο ἀντιμετώπισε τὴν Ἐκκλησία ὡς διάδοχο τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῆς ἀνεγνώρισε «τὴν νομικὴ θέση θρησκευτικῆς κοινότητος». Βεβαίως, «πολλὰ μέτρα τοῦ κράτους δέν ἐπέτρεπαν στοὺς Ἕλληνες νὰ λησμονήσουν τὴ θέση τους ὡς λαοῦ ὑποτελοῦς».

Σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τό πῶς ζοῦσαν οἱ Ρωμηοὶ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας ὑπὸ τὴν πνευματικὴ καθοδήγηση καὶ διοίκηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ γενικά τῆς Ἐκκλησίας, μᾶς δίνει ὁ Καθηγητὴς π. Γεώργιος Μεταλληνός στό βιβλίο του μὲ τίτλο Τουρκοκρατία καὶ ὑπότιτλο Οἱ Ἕλληνες στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Στό βιβλίο αὐτό βλέπουμε ἀναλυτικὰ τὴν μεγάλη ἀξία τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Σώματος, τῶν Ἐνοριῶν καὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν στὴν ζωὴ τῶν ὑποδούλων Ρωμηῶν, τὴν πολιτικὴ δράση τῶν Φαναριωτῶν, τὴν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας μὲ πρωτοβουλία τῆς Ἐκκλησίας, τό πρόβλημα τοῦ ἐξισλαμισμοῦ καὶ τὴν ἀντίδραση τῆς Ἐκκλησίας σέ αὐτό καὶ γενικά τό πῶς ἡ Ρωμανία ἐπιβίωσε μὲ τὴν συμπαράσταση καὶ τὴν πνευματικὴ βοήθεια ποὺ προσέφερε ἡ Ἐκκλησία.

Μέσα στὰ πλαίσια αὐτὰ τῆς ἐθναρχίας λειτουργοῦσαν οἱ Ρωμηοὶ καὶ κέντρο τῆς ρωμαϊκῆς κοινότητος ἦταν ἡ Ἐκκλησία μὲ τόν Ἐπίσκοπό της.

Ἄν διαβάσῃ κανεὶς τοὺς Κανονισμοὺς μὲ τοὺς ὁποῖους διοικοῦνταν οἱ κατὰ τόπους Δημογεροντίες στίς τουρκοκρατούμενες περιοχές, ἰδίως μετὰ τόν 17ο αἰῶνα, θὰ διαπιστώσῃ τὴν μεγάλη προσφορὰ τῶν Ἐπισκόπων στὴν ὅλη διοικητικὴ διάρθρωση τῶν ὑποδούλων Ρωμηῶν.

Ἐχῶ μελετήσει διεξοδικὰ καὶ ἔχῳ ἀναλύσει τόν Κανονισμό λειτουργίας τῆς

Δημογεροντίας τῶν Βοδενῶν (Ἐδέσσης) καί διεπίστωσα τήν θέση πού κατεῖχε ὁ Μητροπολίτης στήν διοίκηση, τήν παιδεία καί τήν ὅλη λειτουργία της. Ὁ Καθηγητής Χαράλαμπος Παπαστάθης δημοσίευσε τέτοιους Κανονισμούς, στούς ὁποίους φαίνεται ὅτι κέντρο τῆς κοινότητας τῶν Ρωμηῶν ἦταν ὁ Ἐπίσκοπος καί ἡ ὅλη ὀργανωτική δομή εἶχε κέντρο τήν Ἐκκλησία. Μάλιστα γράφει ὁ ἴδιος συμπερασματικά:

«Κύτταρο τῆς συλλογικῆς δράσης ἦταν ἡ ἐνορία-κοινότητα· οἱ κοινοτικές ἀρχές του ἀναδεικνύονταν μέ ψηφοφορία καί εἶχαν ἐπικεφαλῆς τόν ἐπιχώριο ἐπίσκοπο, δημιουργώντας ἔτσι τή γέφυρα ἀνάμεσα στή βυζαντινὴ μας παράδοση, πού ἐκφραζόταν στό πολιτικό-εθνικό πεδίο μέ τή Μεγάλη Ἰδέα, καί στά δημοκρατικά ιδεώδη τῆς δεύτερης πεντηκονταετίας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ 19ου αἰώνα· συνάμα συνιστοῦσαν τό ἰδανικώτερο, μέ τὰ μέτρα πάντοτε τῆς ἐποχῆς, σύστημα αὐτοδιοίκησης, –ἀνέφικτο πρότυπο ἀκόμη γιά τή σύγχρονή μας Ἑλλάδα. Ἡ πολιτική καί θρησκευτική κεφαλή, ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἐκλεγόταν ἀπό μικτή συνέλευση κληρικῶν καί λαϊκῶν. Ἀμόλυντη ἀπό ξενικές ἐπιρροές ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία μπόρεσε, μολονότι ἐπιβίωνε σέ ἀλλόθρησκη καὶ ἀπολυταρχικὴ χώρα, νά συστήσει ἕνα ἐλληνοκεντρικὸ κρατικὸ μὶορφωμα μέσα στὸν κορμό τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, νά εἰσαγάγει –ἔστω σέ προδορικὴ μορφή– τήν ἀρχή τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας στήν ὀργάνωση τοῦ ποιμνίου της, νά τό συντηρήσει, ἀναπτύξει καί ἐτοιμάσει γιά τή μεγάλη ἐκείνη ὥρα τῆς Ἀνάστασης, πού ποιμένες καί ποιμαινόμενοι ὀνειρεύονταν νά λειτουργήσουν καί νά λειτουργηθοῦν στήν Ἀγία-Σοφία».

Ἔτσι δέν ἀλλοιώθηκε ἡ ταυτότητα τῆς Ἑλληνορθόδοξης Παράδοσης καί τοῦ Γένους μας, παρά τίς διάφορες ξενοκρατίες πού περάσαμε καί τὰ τραγικά ἀποτελέσματά τους.

2. Ἅγιοι καί μοναστικά κέντρα

Σέ ὅλη τήν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία συναντοῦμε τήν μεγάλη σημασία καί σπουδαιότητα τῶν Μοναστηριῶν, μέσα στά ὁποῖα καλλιεργήθηκε ἡ ὀρθόδοξη θεολογία στήν πρακτικὴ της ἐφαρμογή. Εἶναι γνωστόν ὅτι κατὰ τήν διάρκεια τῆς ἐνδόξου Ρωμηοσύνης στό Πανεπιστήμιο τῆς Μαγναύρας στήν Κωνσταντινούπολη δέν διδασκόταν ἡ θεολογία, ἀλλὰ ἡ θύραθεν ἐπιστήμη καί ἡ φιλοσοφία, διότι ὁποῖος ἤθελε νά μάθῃ ὀρθόδοξη θεολογία πῆγαινε στά Μοναστήρια, ὅπου ζοῦσαν ἀσκητές, οἱ ὁποῖοι γνώριζαν τήν θεολογία ἐμπειρικῶς.

Ἔτσι, τὰ Ὀρθόδοξα Μοναστήρια καί κατὰ τήν Τουρκοκρατία ἀπέβησαν τὰ πνευματικά φροντιστήρια τοῦ ὀρθοδόξως καί θεολογικῶς ζῆν καί στήριξαν τόν λαό. Ἦταν, πράγματι, τὰ πνευματικά θεραπευτήρια πού βοήθησαν τόν λαό νά ζῇ

ὀρθόδοξα καί νά πιστεύη ὀρθόδοξα. Ἄλλοτε λειτουργοῦσαν ὡς πνευματικοί μαγνητες πού εἴλκυαν τόν λαό πρός αὐτά καί ἄλλοτε ἦταν τά ὀρμητήρια ἀπό τά ὁποῖα, μέ τήν εὐλογία τῶν ἡγουμένων καί τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, ἐξέρχονταν ἐξαγιασμένοι μοναχοί καί ἐπιτελοῦσαν ἕνα θαυμαστό ἱεραποστολικό ἔργο, στηρίζαν τόν λαό.

Στήν εἰσαγωγή τοῦ βιβλίου «Βίος καί πολιτεία Ἰακώβου τοῦ νέου ὁσιομάρτυρος» (ὑπό Πατέρων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας τῆς Χρυσοποδαριτίσσης, εἰς Νεζερά Πατρῶν) γίνεται ἀναφορά σέ μερικά τέτοια πνευματικά μοναστικά κέντρα καί σέ θεοκίνητους Κληρικούς πού ἔζησαν τόν 16ον αἰῶνα, τόν πρῶτο αἰῶνα τῆς δουλείας καί ὑπῆρξαν πνευματικές ἐστίες πού ἔθρεψαν τόν λαό καί τόν κράτησαν στήν ὀρθόδοξη πίστη καί τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Κοινό γνώρισμα ὅλων αὐτῶν ἦταν ὅτι ὑπήγονταν στήν κανονική δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί συνδέονταν μέ τό Ἅγιον Ὅρος. Θά τοὺς ἀναφέρω περιληπτικῶς.

Ὁ ἅγιος Θεωνᾶς (+1541) προερχόταν ἀπό τήν Ἱερά Μονή Παντοκράτορος Ἀγίου Ὅρους, ἔγινε ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, στήν Χαλκιδική, καί μετὰ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης.

Ὁ ὁσιος Διονύσιος ἐν Ὀλύμπῳ (+1541) πού ἦταν ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Φιλοθέου, καί κτήτωρ δύο Μονῶν, τῆς Ἀγίας Τριάδος Ὀλύμπου καί τῆς Σούρβιας Πηλίου.

Ὁ ὁσιος Νικάνωρ (+1549) κτήτωρ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεταμορφώσεως τῆς Ζάβορδας, στήν Δυτική Μακεδονία, πού μετέφερε ἐκεῖ τό ἡσυχαστικό καί κοινοβιακό «πνεῦμα» τοῦ Ἀγίου Ὅρους.

Ὁ ὁσιος Συμεών (+1594), κτήτωρ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Φλαμουρίου Πηλίου, πού λειτούργησε μέ βάση τόν ἀθωνιτικό μοναχισμό καί μετέφερε στήν περιοχή τό «πνεῦμα» αὐτό μέ τίς περιοδεῖες καί τίς ὁμιλίες του.

Ὁ ὁσιος Θεοφάνης ὁ Νέος (τέλη 16ου αἰῶνος) ἔζησε ἀσκητικά στό Ἅγιον Ὅρος καί στήν Σκήτη Βεροίας, καί δίδαξε τήν εὐσεβῆ πίστη στούς Χριστιανούς τῆς Μακεδονίας.

Πολλοί ἅγιοι ἔζησαν στίς ἀρχες τοῦ 16ου αἰῶνος στά Μετέωρα, ὅπου παρετηρεῖτο ἀνθηση τοῦ μοναχισμοῦ.

Οἱ ἅγιοι Βησσαρίων Β΄ (+1540) Μητροπολίτης Λαρίσης, ὑπῆρξε κτήτωρ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεταμορφώσεως Σωτήρος-Δουσίκου, μέ τυπικό ἀγιορείτικο καί μεγάλη πνευματική παρουσία στήν περιοχή.

Ὁ ἅγιος Δαυίδ ἐν Εὐβοίᾳ (16ον αἰώνα) ἦταν ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βαρνακόβης Δωρίδος.

Τὴν ἐποχὴ αὕτῃ παρατηρεῖται ἄνθησι τοῦ ἀγιορειτικοῦ μοναχισμοῦ καί ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ καί ὡς πρὸς τὴν ἀνοικοδόμησι κτιρίων καί τὴν ἀγιογράφησι, ἀλλὰ καί ὡς πρὸς τὴν ἐμφάνισι πολλῶν πνευματικῶν καί λογίων μοναχῶν, ὅπως τοῦ ὁσίου Θεοφίλου τοῦ Μυροβλύτου (+1548) καί τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ τοῦ Βατοπαιδικοῦ (+1556).

Ἐπίσης, αὐτὴν τὴν ἐποχὴ ἀνεδείχθησαν πολλοὶ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχες πού ζοῦσαν ἀσκητικὰ καί ἀσκοῦσαν ποιμαντικὴ δράσι, ὅπως ὁ ἅγιος Διονύσιος Α΄, ὁ ἅγιος Μάξιμος Γ΄, ὁ ἅγιος Νήφων Β΄.

Καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς δουλείας στοὺς Ὀθωμανοὺς, τὰ Μοναστήρια καί οἱ ἅγιες προσωπικότητες, Κληρικοὶ, καί Μοναχοὶ ἔπαιξαν σημαντικὸ ρόλο στὴν διαπαιδαγώγησι τοῦ λαοῦ προκειμένου νὰ παραμείνη σταθερὸς στὴν ὀρθόδοξη παράδοσι.

Πρέπει νὰ ἐξάρουμε τὴν μεγάλη προσφορὰ τῆς Ἀθωνικῆς Πολιτείας, τοῦ Ἁγίου Ὄρους, πού ἦταν πάντοτε ἡ κούστρα τῶν πνευματικῶν ἀγώνων, μέσα στὴν ὁποία ἀγιάσθηκαν πολλοὶ Κληρικοὶ καί μοναχοί, καί ἀπὸ ἐκεῖ στὴν συνέχεια ἐξῆλθαν στὸν κόσμον κηρύσσοντας τὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ καί διατηρώντας τὸν λαὸ στὴν εὐλάβεια τοῦ Γένους.

Ὁ καθηγητὴς Παναγιώτης Χρήστου ἀναφέρεται στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ Ἁγίου Ὄρους, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας, ἀπὸ τὸν 16ο αἰώνα καί μετὰ, μέ τοὺς λογίους πού συνδέονταν μέ τό Ἅγιον Ὄρος, τὴν Ἀθωνιάδα Ἀκαδημία καί τὴν ὅλη φιλοκαλικὴ ἀναγέννησι πού παρατηρήθηκε στό Ἅγιον Ὄρος. Ἐπίσης, ἀναφέρεται καί στό γεγονὸς ὅτι τὴν περίοδο αὕτῃ παρατηρεῖται μίᾳ πνευματικῇ συναλλαγῇ, ἀφοῦ μοναχοὶ ἔρχονται ἀπὸ τὸν κόσμον γιὰ νὰ μονάσουν στό Ἅγιον Ὄρος καί ἀπὸ ἐκεῖ ἐξέρχονται μοναχοὶ καί ἐπισκέπτονταν τὸν κόσμον, παρὰ τίς δύσκολες συνθῆκες ζωῆς. Ἐπισκέπτονταν τό πλῆθος τῶν μετοχίων πού εἶχαν στὴν Σερβία, τὴν Βουλγαρία, τὴν Ρουμανία, τὴν Ρωσία, ὅπου ἔμεναν καί μετέφεραν τὴν ζωὴ τῆς Ἀθωνικῆς Πολιτείας, μέ τό ὀρθόδοξο ἡσυχαστικὸ πνεῦμα. Μέ τὸν τρόπο αὐτὸν ὅχι μόνο παρηγοροῦσαν τὸν λαὸ, ἀλλὰ τοῦ ἀνέπτυσσαν τὴν συνείδησι τῆς ὀρθόδοξης ταυτότητας, ἀλλὰ καί τὴν συνείδησι τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεώς του.

Εἰδικὴ μνεῖα πρέπει νὰ γίνη τῆς μεγάλης προσφορᾶς τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ. Μέ τὴν εὐλογία τῶν Πνευματικῶν του Πατέρων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Φιλοθέου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, καί τὴν κανονικὴ ἄδεια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ἀλλὰ καί τῶν

τοπικῶν ἐκκλησιαστικῶν καί κοσμικῶν ἀρχόντων, περιόδευε ἐπανειλημμένως σέ πολλά μέρη τῆς Ἑλλάδος καί κήρυττε θεοφώτιστα καί ἐμπνευσμένα, ἔκανε θαύματα, προέλεγε τά μέλλοντα καί ὁδηγοῦσε στήν μετάνοια καί σωτηρία πολλούς ἀνθρώπους, ἀλλά συγχρόνως ἀνεπτέρωνε τήν ἐλπίδα σέ πολλούς ἀνθρώπους γιά τήν πνευματική καί ἐθνική ἐλευθερία.

Ὁ ἅγιος Κοσμάς, ὅπως τό βλέπουμε στίς ὁμιλίες του, δίδασκε τούς Χριστιανούς νά ἀγαποῦν τόν Θεό, νά παραμένουν μέσα στήν Ἐκκλησία, νά μαθαίνουν γράμματα προκειμένου νά διαβάζουν τά Εὐαγγέλια, τούς βίους τῶν ἁγίων καί τήν ἱστορία τοῦ Γένους, νά ὑπομένουν στίς δοκιμασίες τῆς ζωῆς, νά ταπεινώνονται, νά δείχνουν ἀγάπη στούς πτωχοῦς κλπ.

Μέ τίς ὁμιλίες του μετέφερε τήν ἡσυχαστική παράδοση πού εἶχε ζήσει στό Ἅγιον Ὅρος. Ὅταν μελέτηση κανεῖς τίς ὁμιλίες του, διαπιστώνει ὅτι εἶναι γεμάτες ἀπό ἡσυχαστικά στοιχεῖα.

Σέ μιά ὁμιλία τονίζει δύο σημεῖα πού πρέπει νά ἔχουν πάντοτε στόν νοῦ τους οἱ Χριστιανοί. Τό ἓνα νά μή κάνουν στούς ἄλλους αὐτό πού οἱ ἴδιοι μισοῦν καί τό δεύτερο νά προσεύχωνται συνεχῶς στόν Χριστό. Γιά τό δεύτερο αὐτό γράφει:

«Τό δεύτερον εἶναι νά μή σᾶς λείπη ποτέ ἐτούτη ἡ προσευχή: Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱέ καί Λόγε τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, διά τῆς Θεοτόκου καί πάντων σου τῶν ἁγίων ἐλέησόν με τόν ἁμαρτωλόν καί ἀνάξιον δοῦλον σου. Αὐτό, ἀδελφοί μου, πάντοτε νά τό λέγετε καί μέ τό στόμα σας καί μέ τόν νοῦ σας καί ἡμέραν καί νύκτα, ὅπου καί ἂν εἴστε, ἤ τρῶτε ἤ περιπατεῖτε ἤ δουλεύετε ἤ κάθεσθε, αὐτό πάντα νά μελετᾶτε. Καί ἂν δέν τό ἐξεύρετε, νά τό γράψετε, νά τό μάθετε καί αὐτό σᾶς ὠφελεῖ κατά πολλά καί ἐδῶ σᾶς ἐλευθερώνει ἀπό κάθε κακόν καί ἐκεῖ σᾶς λυτρώνει ἀπό τήν αἰώνιον Κόλασιν καί σᾶς ἀξιώνει καί πηγαίνετε εἰς τόν Παράδεισον, εἰς τήν αἰώνιον πατρίδα μας».

Καί σέ ἄλλη ὁμιλία του κάνει λόγο γιά τήν ἀξία τῆς εὐχῆς μέ τό «κομπολόγι»-κομποσχοῖνι, ἀλλά καί τήν ἀξία τοῦ σημείου τοῦ Σταυροῦ. Γράφει:

«Τώρα εἰς τό τέλος σᾶς συμβουλεύω νά κάμετε ὅλοι σας ἀπό ἕνα κομπολόγι, μικροί καί μεγάλοι, ἄνδρες καί γυναῖκες, παιδιά καί κορίτσια καί νά ἔχη ἑκατόν τρία σπυριά καί νά τό κρατῆτε μέ τό ἄριστερόν χέρι καί μέ τό δεξιόν νά σμίγης τά τρία σου δάκτυλα, νά κάνης τόν σταυρόν σου καί νά λέγης: «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱέ καί Λόγε τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, διά τῆς Θεοτόκου καί πάντων τῶν Ἀγίων ἐλέησόν με τόν ἁμαρτωλόν καί ἀνάξιον δοῦλον σου». Μέσα εἰς τό «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ» θεωρεῖται ἡ ἁγία Τριάς, ὁ Θεός, ἡ ἑνσαρκος οἰκονομία τοῦ Χριστοῦ μας, ἡ Δέσποινά μας ἡ Θεοτόκος καί πάντες οἱ Ἅγιοι.

Ὁ πανάγαθος Θεός τόν σταυρόν μᾶς ἐχάρισεν, μέ τόν σταυρόν νά εὐλογοῦμεν καί τά Ἄχραντα Μυστήρια, μέ τόν σταυρόν νά ἀνοίγωμεν καί τόν Παράδεισον, μέ τόν σταυρόν νά κατακαίωμεν καί τούς δαίμονας, μά πρῶτα καί ἐμεῖς νά ἔχωμεν τό χέρι μας καθαρόν ἀπό ἁμαρτίες καί ἀμόλυντο καί τότε, ὡσάν κάνωμεν τόν σταυρόν, κατακαίεται ὁ Διάβολος καί φεύγει. Εἶδέ καί εἵμεσθεν μεμολυσμένοι μέ ἁμαρτίες, δέν πιάνεται ὁ σταυρός ὁπού κάνομεν. Ὅθεν, ἀδελφοί μου, ἡ τρῶτε ἡ πίνετε κρασί ἡ νερόν ἡ περιπατεῖτε ἡ δουλεύετε νά μή σᾶς λείπει αὐτός ὁ λόγος ἀπό τό στόμα σας καί ὁ σταυρός ἀπό τό χέρι σας. Καί ἄν ἡμπορῆτε τό ἡμερόνυκτο νά κάμετε πενήντα καί ἑκατό κομποσχοίνια, καλόν καί ἅγιον εἶναι ἔργον. Καί νά προσεύχεσθε πάντοτε τήν αὐγήν καί τό βράδυ καί μάλιστα τό μεσόνυκτον ὅλον ὁπού εἶναι ἡσυχία».

3. Ἡ παιδεῖα

Ἕνας ἀπό τούς οὐσιαστικούς παράγοντας πού συνετέλεσε στήν διατήρηση τῆς ὀρθοδόξου αὐτοσυνειδησίας ἦταν καί ἡ παιδεῖα τήν ὁποία καλλιεργοῦσε ἡ Ἐκκλησία μέ τά Σχολεῖα, ἀμέσως μετά τήν ὑποδούλωση τοῦ Γένους στούς Ὀθωμανούς.

Βεβαίως, στά πρῶτα χρόνια τῆς δουλείας δέν ὑπῆρχε δυνατότητα νά λειτουργήσουν πολλά Σχολεῖα, ἐπειδή οἱ δυσκολίες ἦταν ἄρκετές, ἀλλά καί τότε πού ἐπιτράπηκε ἡ λειτουργία Σχολεῖων, ἦτοι ἀπό τόν 17ο αἰώνα καί μετά, ἦταν περιορισμένα.

Ὁ πρῶτος Πατριάρχης τοῦ Γένους, Γεννάδιος Σχολάριος τό 1454 ἱδρυσε τήν Πατριαρχική Σχολή στήν Κωνσταντινούπολη πού ὀνομαζόταν Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή. Ἀργότερα ἡ Σύνοδος πού συγκροτήθηκε στήν Βασιλεύουσα τό 1593 ἐπί πατριαρχείας Ἱερεμίας Β΄ τοῦ Τρανοῦ προέτρεψε τούς Μητροπολίτας νά ιδρύσουν κατά τόπους Σχολεῖα καί νά ὑποστηρίζουν τήν παιδεῖα. Συγκεκριμένα: «Ὡρισεν ἡ ἁγία Σύνοδος ἕκαστον ἐπίσκοπον ἐν τῇ ἑαυτοῦ παροικίᾳ φροντίδα καί δαπάνην τήν δυναμένην ποιεῖν, ὥστε τά θεῖα καί ἱερά γράμματα δύνασθαι διδάσκεσθαι·

βοηθεῖν δέ κατὰ δύναμιν τοῖς ἐθέλουσι διδάσκειν καί τοῖς μαθεῖν προαιρουμένοις, ἐάν τῶν ἐπιτηδείων χρεῖαν ἔχουσιν».

Ὁ Τρύφων Εὐαγγελίδης στό περισπούδαστο πολυσέλιδο δίτομο ἔργο του μέ τίτλο Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, καί ὑπότιτλο Ἑλληνικά Σχολεῖα ἀπό τῆς Ἀλώσεως μέχρι Καποδιστρίου, στήν μέν μακρά εἰσαγωγή ἀναφέρεται στήν παιδεία στό Βυζάντιο καί στήν Τουρκοκρατία μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Καποδιστρίου, στό δέ κύριο μέρος ἀναγράφει λεπτομερῶς τά Σχολεῖα τά ὁποῖα λειτούργησαν σέ διάφορες περιοχές τοῦ ὑποδούλου Γένους ἀπό τήν ἐποχή τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τήν ἐποχή τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου (1453-1831).

Μεταξύ τῶν ἄλλων γράφει ὅτι ἡ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή πού ιδρύθηκε ἀμέσως μετά τήν Ἄλωση ἦταν συνέχεια τῆς λεγομένης Οἰκουμενικῆς Σχολῆς ἡ Οἰκουμενικοῦ Φροντιστηρίου Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπό τήν Σχολή αὐτή βγῆκαν μεγάλες προσωπικότητες πού κατέλαβαν σημαντικές θέσεις στήν Ἐκκλησία καί τήν τουρκική διοίκηση καί βοήθησαν τό Γένος. Στήν συνέχεια ιδρύθηκαν καί ἄλλες Σχολές, ὅπως στήν Θεσσαλονίκη, τά Ἰωάννινα, τήν Πάτμο, τήν Ἄρτα, τήν Χίο, τήν Δημητσάνα, τήν Βέροια, τήν Σμύρνη, τήν Κύπρο, τήν Τραπεζοῦντα, τήν Ἀδριανούπολη, τήν Κοζάνη, τήν Ἀθήνα, τήν Ρόδο καί ἄλλοι.

Τά Σχολεῖα τά ὁποῖα λειτουργοῦσαν ἦταν δύο εἰδῶν, ἤτοι τά κοινά καί τά ἀνώτερα. Τά κοινά Σχολεῖα λειτουργοῦσαν στά Μητροπολιτικά Μέγαρα τῶν πόλεων ἡ στούς Ἱερούς Ναούς τῶν κωμοπόλεων καί τίς παρακείμενες Ἱερές Μονές. Ὡς ἀναγνωστικά χρησιμοποιοῦσαν διάφορα ἐκκλησιαστικά βιβλία, ὅπως τήν Ὁκτώηχο, τόν Ἀπόστολο, τό Ψαλτήριο, τό Ὡρολόγιο. Τά παιδιά συνήθως κάθονταν στήν ψάθα ἡ στόν τάπητα τοῦ δαπέδου, μάλιστα δέ ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους Γ. Γεννάδιος εἰσήγαγε πρῶτος τά θρανία στήν Βλαχία. Ἐπίσης χρησιμοποιοῦσαν τήν ἀρίθμηση, τήν λογαριθμητική κλπ. Τά ἀνώτερα Σχολεῖα εἶχαν διάφορα ὀνόματα, ὅπως Ἀκαδημία, Λύκειον, Μουσεῖον, Ἑλληνομουσεῖον, Παιδαγωγεῖον, Φροντιστήριον, Ὁμακόϊον, Γυμνάσιον, Σχολεῖον, Σχολή. Σημαντική εἶναι ἡ καταγραφή καί ἡ περιγραφή τήν ὁποία κάνει ὁ συγγραφεύς κατὰ περιοχές ἐντός τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου καί γενικότερα τοῦ βαλκανικοῦ.

Ὁ Gerhard Podskalsky στό μνημονευθέν ὀγκῶδες σύγγραμμά του, Ἡ ἑλληνική θεολογία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, πού ἀναφέρεται στήν θεολογία κατὰ τήν Τουρκοκρατία, καί μάλιστα στά κεφάλαια «Τά νέα ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα καί τυπογραφεῖα ὡς στοιχεῖο μετεξέλιξης», «Προσήλωση στήν παράδοση. Ἡ ἑλληνική θεολογία 1455-1581», «Ὁ θρησκευτικός ἀνθρωπισμός. Προσπάθεια συνδιαλλαγῆς μεταξύ Ἀνατολῆς καί Δύσεως 1581-1629», «Ἡ ἀντιπαράθεση μέ τόν Διαφωτισμό. Ἡ Ὁρθοδοξία ἐπιστρέφει στίς δικές της πηγές 1727-1821», παρουσιάζει ἀνάγλυφα καί διεξοδικά ἓνα «πανόραμα» τῆς ὅλης πολιτιστικῆς καί πνευματικῆς

ατμόσφαιρας της Ρωμηοσύνης κατά την Τουρκοκρατία, στην οποία σημαντικό ρόλο διεδραμάτισε η Έκκλησία με τα σημαίνοντα μέλη της, Κληρικούς και λαϊκούς. Φυσικά δεν είναι ο χώρος κατάλληλος για να δοθούν μερικά παραδείγματα και να εκτεθούν τα βασικά συμπεράσματα της μελέτης αυτής.

Ο Βασίλειος Άρβανίτης στο βιβλίο του με τίτλο Η Έκπαίδευσις τῶν Ἑλληνοπαίδων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, με συνοπτικό τρόπο περιγράφει τις ἑδρες τῶν Σχολείων, τούς διδάξαντες διδασκάλους, τὴν μέθοδο διδασκαλίας τους καὶ τὴν ὕλη τῶν μαθημάτων σὲ διάφορες περιοχές τοῦ ὑπόδουλου Γένους.

Ἀξιόλογη εἶναι ἡ προσφορά καὶ τοῦ Καθηγητοῦ π. Γεωργίου Μεταλληνοῦ πού ἀναφέρεται στὴν Παιδεία πού ἀναπτύχθηκε κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ τὸν 15ο αἰῶνα καὶ μετὰ καὶ τὴν καταγραφή συγκεκριμένων διδασκάλων καὶ Σχολῶν.

Εἶναι σημαντικό, ὅπως σημειώνει ὁ Θεοχάρης Προβατάκης σὲ σχετικὴ μελέτη του, ὅτι ἀπὸ τὸν 17ο αἰῶνα στοὺς νάρθηκες τῶν Ἱερῶν Ναῶν ζωγραφίζονται οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ὅπως ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλούταρχος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Ὅμηρος, ὁ Πυθαγόρας, κλπ. οἱ περισσότεροι μὲ φωτοστέφανο καὶ ἀνοικτὸ εἰλητάριο, ἀκόμη καὶ ὁ Ἀριστοφάνης. Καὶ αὐτὸ γίνεται ὄχι μόνον στοὺς Ναοὺς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, ἀλλὰ ὁλοκλήρου τῆς Βαλκανικῆς.

Τὴν ἤδη ὑπάρχουσα παιδεία ἐπηρέασαν καὶ οἱ νέες ιδέες πού εἶχαν ἀναπτυχθῇ στὴν Δύση καὶ μὲ ἀργούς ρυθμούς εἰσέρχονταν καὶ στὴν τουρκοκρατούμενη ἑλληνικὴ περιοχὴ. Μεταξὺ τῶν Κληρικῶν πού δίδασκαν στὰ Σχολεῖα, μπορεῖ νὰ συναντήση κανεὶς τρεῖς τάσεις. Τὴν πρώτη τὴν ἐξέφραζαν οἱ φιλελεύθεροι Κληρικοί, πού ἀπεδέχθησαν πλήρως τὶς διαφωτιστικὲς ιδέες, ἀπορρίπτοντας τὴν Ἑλληνορθόδοξη παράδοση. Τὴν δεύτερη τὴν ἐξέφραζαν οἱ συντηρητικοί, οἱ ὁποῖοι ἀπέρριπταν τὶς νέες αὐτὲς ιδέες γιὰ νὰ παραμείνουν στὴν παλαιὰ φιλοσοφία καὶ κοσμοθεωρία. Καὶ τὴν τρίτη τάση ἐξέφραζαν οἱ πατερικοί Κληρικοί, στοὺς ὁποίους συγκαταλέγονταν ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης καὶ οἱ φιλοκαλικοί Πατέρες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, οἱ ὁποῖοι ἐπέτυχαν τὴν ἰσορροπία, ἀφοῦ ἔκαναν λόγο γιὰ τὴν διπλὴ γνωσιολογικὴ μέθοδο καὶ ἀναφέρονταν στὴν γνώση πού προέρχεται ἀπὸ τὸν νοῦ καὶ τὴν γνώση πού προέρχεται ἀπὸ τὴν λογικὴ.

Ὑπῆρξαν βέβαια περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες ἔγιναν διώξεις ἐναντίον Κληρικῶν, αὐτὸ δὲν ὀφειλόταν ἀπλῶς στὴν ἔλλειψη σεβασμοῦ τῆς ἐλευθερίας τους, ἀλλὰ σὲ γεγονός ὅτι μαζί μὲ τὶς νέες ιδέες μετέφεραν καὶ τὴν ἀθεΐα. Γιὰ παράδειγμα, τὸ 1721 ἀφορίσθηκε ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, «γιατὶ κατηγορήθηκε γιὰ ἀντιτριαδικὲς τάσεις». Ἀργότερα τὸ Πατριαρχεῖο τὸν ἀθώωσε καὶ τὸν ἀποκατέστησε. Ὁ Θεόφιλος Καΐρης καταδικάστηκε γιὰ τὴν θρησκεία τὴν ὁποία δημιούργησε, τὴν

λεγόμενη «Θεοσέβεια», ή οποία απέρριπτε τήν χριστιανική πίστη, ενώ ή Ἐκκλησία τόν ἐπήνεσε γιά τήν προσφορά του στό Γένος. Ἀκόμη, οἱ Ἐγκύκλιοι τοῦ Πατριαρχείου ἐναντίον τῶν «καινοφανῶν διδασκαλιῶν», ὀφειλόταν στό ὅτι ὁ Σεΐχης τοῦ Ἰσλάμ μέ φετβά, λόγω τοῦ ἀραβικοῦ φανατισμοῦ, ἀπέρριψε «τά βιβλία τῆς ἀστρονομίας ἱστορίας καί φιλοσοφίας». Τό Πατριαρχεῖο ζώντας σέ αὐτό τό Κράτος δέν μποροῦσε νά ἐνεργήσῃ διαφορετικά.

Πάντως, ή Ἐκκλησία κατά τήν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας ἀνέπτυξε τήν Παιδεία, ἄλλοτε κρυφά καί ἄλλοτε φανερά. Ἐδῶ ἐντάσσεται καί τό λεγόμενο «Κρυφό Σχολεῖο».

Ἐπειδή κατά καιρούς δημιουργεῖται μιά ἀμφισβήτηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος καί θεωρεῖται ὅτι τό Κρυφό Σχολεῖο εἶναι ἕνας μύθος πού πρέπει νά ἀπαλειφθῇ ἀπό τήν ἱστορία πού διδάσκονται τά παιδιά στά Σχολεῖα, θά πρέπη νά γίνουν μερικές ἐπισημάνσεις.

Κατ' ἀρχάς κάθε γεγονός τό ὁποῖο εἶναι θρύλος, δηλαδή κάθε τί πού παραμένει στήν μνήμη τοῦ λαοῦ καί ἐπιδεικνύονται οἱ τόποι στούς ὁποίους πραγματοποιήθηκε, δέν εἶναι μύθος, ἀφοῦ οἱ θρύλοι κατά κανόνα παραπέμπουν σέ ἕνα ἱστορικό γεγονός. Ἐπειτα, κάθε μύθος δέν εἶναι καί ἀπόβλητος, ἀλλά εἶναι ἕνα στοιχεῖο τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ μυθολογία ἐμπεριέχεται στόν πολιτισμό τοῦ κάθε λαοῦ. Γιά παράδειγμα, ἐάν θελήσουμε νά ἀφαιρέσουμε ἀπό τήν διδασκαλία τῆς ἱστορίας τούς μύθους τοῦ Αἰσώπου, τά ἔργα τοῦ Ὀμήρου, τήν Θεογονία τοῦ Ἡσιόδου κλπ., τότε ἀποβάλλουμε ἕνα πολύ μεγάλο τμήμα τῆς παραδόσεώς μας. Ἄλλωστε, οἱ μύθοι συνήθως ἐκφράζουν μιά ἀλήθεια.

Ἐπί πλέον, τό λεγόμενο Κρυφό Σχολεῖο ἐρμηνεύεται ὡς συμπληρωματική διδασκαλία πού γινόταν στήν ἐλεγχόμενη ἀπό τό Ὄθωμανικό Κράτος, κατά διαστήματα καί καιρούς, ἐπιτρεπόμενη παιδεία. Ἐννοῶ ὅτι καί σέ μέρη πού ἐπιτρεπόταν ή λειτουργία τῶν Σχολείων, καί ὅπωςδήποτε ἐλεγχόταν ή ὕλη τήν ὁποία διδάσκονταν τά παιδιά, ή ἐπίσημη διδασκαλία συμπληρωνόταν εἴτε ἀπό τήν οἰκογένεια εἴτε ἀπό τούς Κληρικούς καί μοναχοῦς στούς ὁποίους προσέφευγαν τά παιδιά.

Πέρα ἀπό τούς θρύλους καί τίς παραδόσεις, ἀλλά καί ἀπό τό ποίημα τοῦ Ἰωάννη Πολέμη καί τόν γνωστό πίνακα τοῦ Νικολάου Γκύζη μέ περιεχόμενο τό Κρυφό Σχολεῖο, πού παραπέμπουν σέ πραγματικά γεγονότα, ὑπάρχουν σημαντικές μαρτυρίες πού φανερώνουν ὅτι πράγματι λειτουργοῦσαν μερικά ὑποτυπώδη Σχολεῖα μέ διάφορες μορφές, πού ἄλλοτε προσέφεραν στοιχειώδη παιδεία στόν λαό, ὅταν δέν ὑπῆρχαν ἐπίσημα Σχολεῖα, καί ἄλλοτε συμπλήρωναν τήν παιδεία πού δέχονταν στά ἐπιτρεπόμενα ἀλλά καί ἐλεγχόμενα τότε Σχολεῖα. Δύο τέτοιες

μαρτυρίες θά αναφέρω.

Ἡ πρώτη προέρχεται ἀπὸ τὸν Charles Tuckermann (Τάρκεμαν), πρῶτο ἀμερικανὸ Πρόξενο στὴν Ἀθήνα, στὸ βιβλίο του Οἱ Ἕλληνες τῆς σήμερον. Ὁ ἀμερικανὸς αὐτὸς διπλωμάτης παρουσιάζει τὴν προφορικὴ παράδοση τὴν ὁποία εἶχε ἀκούσει ἀπὸ συνομιλητὲς του στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα καὶ τὴν καταγράφει. Ἀφοῦ ἐκθέτει τὸ γνωστὸ ποίημα «φεγγαράκι μου λαμπρό / φέγγε μου νὰ περπατῶ / νὰ πηγαίνω στὸ σχολεῖο / νὰ μαθαίνω γράμματα / τοῦ Θεοῦ τὰ πράγματα», στὴν συνέχεια γράφει:

«Τοιοῦτον περίπου ἦτο τὸ ῥῆσμα, ὅπερ ἐτραγώδουν οἱ Ἑλληνόπαιδες, πορευόμενοι ἐν καιρῷ νυκτός εἰς τὸ σχολεῖον ἐπὶ τουρκοκρατίας. Τὸ ῥῆσμα τοῦτο εἶναι γνωστὸν εἰς πάντα Ἑλλήνα νῦν ὡς καὶ πρότερον, καὶ οἱ πατέρες, δεικνύοντες εἰς τὰ τέκνα των τὴν σελήνην, ἐπαναλαμβάνουσι τοὺς στίχους τούτους, ἀφηγούμενοι αὐτοῖς πόσον τοῖς ἐχρησίμευσεν αὕτη κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Μὴ ἐπιθυμοῦντες, ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον, νὰ ἐρεθίσωσι τοὺς δεσπότας αὐτῶν δυναμένους νὰ παρακωλύσωσιν τὰς πρὸς ἰδίας παιδευσιν προσπάθειάς των, οἱ παῖδες οὐχὶ δέ σπανίως καὶ αὐτοὶ οἱ πατέρες, ἐφοίτων διὰ νυκτός καὶ κρύφα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ διδασκάλου, ὅπως ἐξακολουθήσωσι τὰς σπουδὰς των».

Ἡ δεύτερη μαρτυρία προέρχεται ἀπὸ τὸν Γάλλο συγγραφέα René Puaux (Πηώ), ὁ ὁποῖος περιόδευσε τὴν Ἑπειρὸν τὸ 1913, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ στρατὸ καὶ συνομίλησε μὲ Ἕλληνες Ἑπειρώτες, οἱ ὁποῖοι τοῦ διηγήθηκαν ἱστορίες ἀπὸ τὴν ζωὴ τους, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς τουρκικῆς κατοχῆς. Μεταξὺ τῶν ἄλλων περιγράφει μιὰ συνάντησιν σὲ ἓνα σαλόνι μὲ τὸν δάσκαλον, τὴν δασκάλα καὶ μερικοὺς μαθητὲς. Γράφει:

«Τὴν ὥρᾳ πού γυρόφερνε, σύμφωνα μὲ τὸ ἔθιμο, ὁ δίσκος μὲ τὰ γλυκά, κουβεντιάζω μὲ τοὺς ἐκπαιδευτικούς. Ἡ περιγραφή τῶν προσπαθειῶν τους νὰ συντηρήσουν τὴν ἐλληνικὴ ἰδέα κάτω ἀπὸ τουρκικὴ ἐξουσία, προσπάθειες πού τίς περιγράφαν ἀπλᾶ, σὰν νὰ ἦταν γιὰ κάτι τελείως φυσικόν, ἀποκάλυπταν χαρακτηριστικὰ ἀξιοθαύμαστα. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀφιερῶσαι ἓνα ὠραῖο κεφάλαιο στὸ σῶμα τῶν Ἑλλήνων δασκάλων τῆς Ἑπείρου πού, ἀντιμετωπίζοντας τόσες ἀντιξοότητες καὶ ταπεινώσεις, δέν ἔπαυαν γι' αὐτὸ νὰ προχωροῦν τὸ πατριωτικὸ τους ἔργο. Κανένα ἐλληνικὸ βιβλίο δέν γινόταν δεκτό, ἂν εἶχε τυπωθεῖ στὴν Ἀθήνα. Ἐπρεπε ὅλα νὰ ἔλθουν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ ἐλληνικὴ ἱστορία ἦταν ἀπαγορευμένη. Ἔτσι, ἔκαναν συμπληρωματικὲς μυστικὲς παραδόσεις, ὅπου χωρὶς βιβλίο, χωρὶς τετράδιον, ὁ μικρὸς Ἑπειρώτης μάθαινε νὰ γνωρίζει τὴν πατρίδα μητέρα του, τὸν ἐθνικὸν του ὕμνον, τὰ ποιήματα καὶ τοὺς ἥρωές του. Οἱ μαθητὲς κρατοῦσαν στὰ χέρια τους τὴν ζωὴν τῶν δασκάλων τους. Ἐνας λόγος ἀστόχαστος ἢ μιὰ καταγγελία θὰ ἦταν μοιραία. Δέ μᾶς συγκινοῦν

αυτά τά διακόσια αγοράκια και τά διακόσια πενήντα κοριτσάκια πού αποδέχονταν τίς ώρες τῆς συμπληρωματικῆς διδασκαλίας –σέ ἡλικία, ὅπου τά παιδιά τόσο ἀγαποῦν τά διαλείμματα– γιά νά μιλήσουν γιά τήν Ἑλλάδα, κι ὕστερα γύριζαν στό σπίτι τους μέ σφραγισμένα τά χεῖλη καί μέ τό μυστικό ἐνθουσιασμό στήν καρδιά τους;».

Μιά παρόμοια πληροφορία μοῦ ἔδωσε ὁ αἰμίνηστος καθηγητής μου στό Πανεπιστήμιο Ἰωάννης Καλογήρου, ὁ ὁποῖος μοῦ περιέγραψε περιστατικό ἀπό τήν διδασκαλική δράση τῆς μητέρας του στήν τουρκοκρατούμενη Βόρειο Ἡπειρο, πού τούς μάθαινε τραγούδια, σύμφωνα μέ τήν μουσική τοῦ ἐθνικοῦ ὕμνου τῆς Ἑλλάδος, ὥστε μυστικά νά τούς δίνουν τό μήνυμα τοῦ ἐρχομοῦ τῆς ἐλευθερίας.

Ἐπομένως, ἡ Ἐκκλησία μέ τά μέλη της, Κληρικούς, Μοναχοὺς καί λαϊκοὺς, βοήθησε ἀποτελεσματικά στήν διατήρηση τῆς ἐθνικῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ Γένους, μέ ὅλη τήν παράδοσή της, τήν διοίκηση καί τήν παιδεία τήν ὁποία προσέφερε στόν λαό.

4. Ἑλληνική Νομαρχία

Μερικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι τά πράγματα δέν ἦταν τόσο ἰδεώδη, ἀφοῦ στά τετρακόσια χρόνια τῆς τουρκικῆς σκλαβιάς ἔγιναν καί διάφορα λάθη ἀπό ἐκπροσώπους τῆς Ἐκκλησίας, Κληρικούς καί μοναχοὺς. Ὅμως, τά μεμονωμένα παραδείγματα δέν μποροῦν ποτέ νά διαγράψουν ὅλη τήν μεγάλη προσφορά τῆς Ἐκκλησίας, Κληρικῶν, μοναχῶν καί λαϊκῶν, στήν διάσωση τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ Γένους. Μερικοὶ διαφωτιστές, ἐνοχλημένοι ἐνδεχομένως ἀπό τήν προσφορά τῆς Ἐκκλησίας καί τήν ἐπιρροή της στόν λαό, προσπάθησαν νά ὑπερτονίσουν μερικές μεμονωμένες περιπτώσεις καί νά τίς παρουσιάσουν καθ' ὑπερβολήν ἀρνητικά. Ἐνα τέτοιο παράδειγμα εἶναι ἡ ἔκδοση τοῦ βιβλίου Ἑλληνική Νομαρχία, γιά τήν ὁποία θά γίνη λόγος πῶς κάτω.

Πρέπει νά λεχθῇ ὅτι τόν 18ο αἰῶνα στήν Δύση ἀναπτύχθηκε ὁ Διαφωτισμός μέ πολλές ἐκφράσεις, ἤτοι ὁ ἀγγλικός ἐμπειρισμός, ὁ γαλλικός ἐγκυκλοπαιδισμός, ὁ γερμανικός ἰδεαλισμός καί ὁ ἰταλικός ἀντικληρικαλισμός. Γενικῶς, ὁ δυτικός διαφωτισμός ἦλθε σέ διάσταση ἀφ' ἑνός μὲν μέ τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖον διοικοῦσε ὁ Πάπας τήν Ἐκκλησία, ἀφ' ἑτέρου δέ μέ τόν σχολαστικισμό τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καί συνδεόταν μέ τόν οὐμανισμό καί τήν Μεταρρύθμιση (Προτεστάντες). Ἔτσι, ἡ Ἑλληνική Νομαρχία ἦταν ἀπαύγασμα αὐτῶν τῶν διαφωτιστικῶν ἀντικληρικαλιστικῶν ἀρχῶν πού παρατηροῦνταν στήν Δύση καί μεταφέρθηκαν ὑπερβολικά καί στήν Ἀνατολή.

Ὁ Steven Runciman ἀναφέρει ὅτι τά συγγράμματα τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, τά ὁποῖα ἐξέφραζαν τίς γαλλικές ἐγκυκλοπαιδιστικές διαφωτιστικές ἀπόψεις,

διαβάζονταν καί από τούς νέους Φαναριώτες, οί όποίοι απομακρύνονταν από τήν θρησκεία, τόν ιερό Κλήρο καί οί όποίοι επέκριναν τήν Ίεραρχία, παραθεωρώντας τήν διαφορά πού ύπάρχει μεταξύ δυτικῆς καί όρθοδόξου θεολογίας καί παραδόσεως. Αποτέλεσμα αὐτῆς τῆς έπιρροῆς ἦταν ἡ έμφάνιση ενός βιβλίου στήν Βιέννη, τό 1791, γραμμένου στά έλληνικά μέ τίτλο Γεωγραφία νεωτερική, από δύο Έλληνες μοναχούς, τόν Δημήτριο Φιλιππίδη καί τόν Γεώργιο Κώνσταντα. Έπρόκειτο γιά ἕνα βιβλίο έναντίον τῆς Έκκλησίας, πού κατηγοροῦσε τούς Ίεράρχες γιά φιλοχρηματία καί δουλικότητα έναντι τῶν Τούρκων, τόν δέ κατώτερο Κλήρο γιά σκοταδιστική άμάθεια.

Ός άπάντηση στό βιβλίο αὐτό δημοσιεύθηκε στήν Κωνσταντινούπολη τό έτος 1798 ἕνα έργο μέ τίτλο Διδασκαλία πατρική, τό όποιο δημιούργησε μεγάλες άντιδράσεις. Κατά τόν Runciman, «όσοδήποτε κι άν ἦταν χωρίς τάκτ, ἡ Διδασκαλία Πατρική δέν ἦταν θεολογικῶς χωρίς βάση. Δέν ἦταν έργο τῆς Έκκλησίας ν' άναμιγνύεται σέ άνατρεπτικές έθνικιστικές δραστηριότητες. Ο ἴδιος ό Χριστός εἶχε κάνει τήν διάκριση μεταξύ τῶν πραγμάτων πού ἦταν τοῦ Καίσαρος καί τῶν πραγμάτων πού ἦσαν τοῦ Θεοῦ. Ο Παῦλος εἶχε διατάξει τούς χριστιανούς νά ύπακούουν στόν βασιλέα, έστω καί άν ό βασιλεύς ἦταν ό εἰδωλολάτρης Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ. Η άρχαία Έκκλησία ἦρθε σέ αντίθεση μέ τήν έξουσία μόνο όταν τῆς άπαγορευόταν ἡ Έλευθερία τῆς λατρείας ἢ όταν ζητοῦσαν από τά μέλη της νά προβοῦν σέ πράξεις άντίθετες πρός τήν χριστιανική συνείδηση. Οί Τοῦρκοι δέν εἶχαν προβάλλει τέτοιες άπαιτήσεις. Οί καλοί άνθρωποι τῆς Έκκλησίας έπρεπε ασφαλῶς νά εἶναι καλοί πολίτες, καί όχι έπαναστάτες ἢ συνωμότες. Από τήν πρακτική άποψη επίσης ἡ Διδασκαλία δέν ἦταν άδικαιολόγητη».

Όμως, ἡ δημοσίευση τῆς Διδασκαλίας Πατρικῆς ἦταν, όπως θά λέγαμε σήμερα, έπικοινωνιακά άκαιρη, όποτε δημιούργησε άντίδραση στους διαφωτιστικούς κύκλους καί ό Κοραῆς εξέδωσε μιά πραγματεία μέ τίτλο Αδελφική διδασκαλία, μέ τήν όποίαν προσπάθησε νά άνατρέψει τά έπιχειρήματα τῆς Διδασκαλίας Πατρικῆς. Παράλληλα τήν έποχή εκείνη «ένα έξ ίσου σκληρό βιβλίο, πού δημοσιεύθηκε άνωνύμως στήν Ίταλία τό 1806 καί εἶχε τόν τίτλο Έλληνική Νομαρχία ἤτοι λόγος περί έλευθερίας, επανελάμβανε τίς κατηγορίες έναντίον τῆς όλης έκκλησιαστικῆς οργάνώσεως», όπως τό έκανε ἡ Γεωγραφία Νεωτερική.

Πάντως, άπ' ό,τι φαίνεται ἡ Έλληνική Νομαρχία εἶναι ἕνα βιβλίο πού έμπνεόταν από τόν πόθο τῆς έλευθερίας, αλλά ἦταν γραμμένο μέ φανατισμό καί από κάποιον πού γνώριζε τόν δυτικό Χριστιανισμό, άγνοώντας τόν τρόπο μέ τόν όποιο λειτουργοῦσε ἡ Όρθόδοξη Έκκλησία. Κατά συνέπεια, απέδιδε τίς κακές ένέργειες τοῦ δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ στήν Όρθόδοξη Έκκλησία. Τό ότι έγράφη άνωνύμως καί τό ότι ό τόπος έκδόσεως θεωρεῖται γενικά ἡ Ίταλία, πράγμα τό όποιο δέν

συνηθίζεται για ένα βιβλίο, διότι πάντοτε σέ αυτό αναγράφεται ή πόλη τής εκδόσεως καί όχι ή χώρα, καθώς επίσης τό ότι εξέφραζε τίς διαφωτιστικές γαλλικές αρχές θεωρείται από πολλούς ότι ήταν γραμμένο ή από τόν Άδαμάντιο Κοραή ή πάντως από μαθητές του. Είναι σημαντικές μερικές έπισημάνσεις για τό βιβλίο αυτό.

Ό άνώνυμος συγγραφέας τής Έλληνικής Νομαρχίας είναι ύπερβολικός, άδικος καί ύβριστικός σέ πολλές περιπτώσεις, όπως φαίνεται σέ μερικά παραδείγματα. Άποκαλεί τούς Άρχιερείς βαρβάρους καί μωρούς για τούς όποιους έπρεπε νά ξαναγυρίση ό Χριστός καί νά τούς φωτίση, ώστε νά ανοίξουν κανένα βιβλίο καί νά λαμπρύνουν τόν έσκοτισμένο νοϋ. Δηλαδή, όλοι οί Άρχιερείς ήταν άγράμματοι, κατά τόν άνώνυμο συγγραφέα, πού είναι ύπερβολικό, όπως έχει αποδείξει ή σύγχρονη ιστορική βιβλιογραφία. Οί λέξεις πού χρησιμοποιεί για τούς Συνοδικούς Μητροπολίτες είναι πολύ βαριές: «ή διεστραμμένη ψυχή αύτῶν τῶν δώδεκα μωρῶν τής Συνόδου». Ύπερβολικός είναι ό συγγραφέας καί στήν προσπάθεια νά καταγράψη τήν διαγωγή τῶν άρχιερέων, οί όποιοι «κοιμῶνται δεκατέσσαρας ὥρας τήν νύχτα καί δύο ὥρας μετά τό μεσημέρι». Ποιός άνθρωπος μπορεί νά κοιμηθῇ 16 ὥρες τό είκοσιτετράωρο; Ποιός μπορεί νά φάγη για πρόγευμα δυό όκάδες γιαούρτι καί τό άπόγευμα μισή όκᾶ σαρδέλλες ξεκοκκαλισμένες;. Καί μάλιστα αυτό άναφερόταν για τόν τότε Μητροπολίτη Ίωαννίνων. Όμως γνωρίζουμε ότι τότε στά Ίωάννινα άρχιεράτευε ό Ίερόθεος, μεγάλο πνευματικό άνάστημα, όπως φαίνεται από τήν άλληλογραφία πού άντήλλαξε μέ τόν έξάδελφό του άγιο Νικόδημο τόν Άγιορείτη. Καί από παράκλησή του ό τελευταῖος έγγραψε τό περίφημο βιβλίο Συμβουλευτικόν Έγχειρίδιον, ήτοι περί φυλακῆς τῶν πέντε αἰσθήσεων.

Πάντως, τά κοσμητικά επίθετα τά όποια χρησιμοποιούνται στήν Έλληνική Νομαρχία για τούς Άρχιερείς φανερώνουν τόν άντικληρικαλισμό καί άκόμη τό ότι στρέφεται έναντίον τους όχι τόσο για τά τυχόν σφάλματά τους, όσο για τό ότι είναι Έπίσκοποι τής Έκκλησίας. «Αναίσχυντοι», «λύκοι καί καθέδρα τοῦ σκότους», «άπιστε τής Έκκλησίας» κλπ. Η ύπερβολή του φαίνεται καί στήν περίπτωση πού καταφέρεται έναντίον τῶν πλουσίων. Λέγει τά εξῆς ύπερβολικά: «Πόσοι ήθελον κατακοπρισθῇ επάνω των μή ήξεύροντες πῶς νά λύσουν τά δεσίματα τῶν φορεμάτων των! Πόσοι ήθελον σκωληκιάσει καθήμενοι, μήν ήξεύροντες νά περιπατήσουν! Πόσοι άλλοι ήθελον μείνει γυμνοί μήν ήξεύροντες πῶς νά ένδυθῶσι». Επίσης, ύπερβολική είναι καί ή γλώσσα πού χρησιμοποιεί έναντίον τῶν Έλλήνων πού βρίσκονταν εκείνη τήν εποχή στήν Δύση.

Φαίνεται άκόμη ότι ό συγγραφέας έχει δυτική σκέψη καί νοοτροπία. Διαβάζοντας κανείς αυτό τό έργο νομίζει ότι περισσότερο άναφέρεται στήν Δυτική Έκκλησία παρά στήν Όρθόδοξη. Αποδίδει τήν κατηγορία τής φεουδαρχίας στήν Όρθόδοξη

Ἐκκλησία, ἐνῶ εἶναι ἀποδεδειγμένο ὅτι ποτέ δέν ὑπῆρξε ὁ ρατσιστικός φεουδαλισμός στήν Ὁρθόδοξη Ἀνατολή. Οἱ σελίδες 122 -128 ἀπό τό βιβλίο Ἑλληνική Νομαρχία, ἄν διαβασθοῦν μέ τά λεγόμενα ἀπό τόν Καθηγητή π. Ἰωάννη Ρωμανίδη, φανερώνουν ὅτι ὁ συγγραφεύς της ἐρμηνεύει τόν ὀρθόδοξο Κλῆρο μέ τά δεδομένα τῆς φεουδαρχίας τῶν Φράγκων.

Πέρα ἀπό αὐτά, ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας τοῦ βιβλίου Ἑλληνική Νομαρχία δείχνει τήν δυτική του προέλευση, ἀφοῦ χρησιμοποιεῖ φράσεις πού δείχνουν ὅτι ἀγνοεῖ τήν Ὁρθόδοξη Ἀνατολή. Ἡ Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου ἀποκαλεῖται σύγκλητος. Οἱ Κληρικοί λέγεται ὅτι ἀνήκουν σέ τάγμα, ἡ Ἱερωσύνη εἶναι σύστημα, κλάση: «ἡ κλάσις τῆς ἱερωσύνης τῶν Ἑλλήνων». Οἱ λέξεις αὐτές εἶναι καθαρά δυτικῆς προελεύσεως. Ἀλλά καί τό περιεχόμενό τους εἶναι «εἰσαγόμενο». Στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δέν ὑπῆρχαν ποτέ τάξεις, καί οἱ Κληρικοί προέρχονταν ἀπό ὅλα τά στρώματα τοῦ λαοῦ. Τό ὅτι ὁ ἀνώνυμος Ἑλληνας εἶχε ἄγνοια τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων φαίνεται ἀπό τό γεγονός ὅτι τό ράσο, τό ἰδιαίτερο ἔνδυμα τῶν Κληρικῶν, τό ὀνομάζει «φόρεμα», «τό φόρεμα τῆς ἱερωσύνης». Ποιός Ἑλληνας ἀγνοοῦσε καί ἀγνοεῖ τό ράσο καί ποιός τό ἀποκαλεῖ φόρεμα;

Ἀκόμη, ὁ ἀνώνυμος συγγραφεύς φαίνεται καθαρά ὅτι δέν διακρίνεται γιά ὀρθόδοξο φρόνημα. Ζητᾶ νά λιγοστεύσουν οἱ νηστεῖες, ἐπειδὴ ἀφανίζουν τήν ὑγεία τοῦ λαοῦ καί νά μεταφερθοῦν οἱ ἑορτές τήν Κυριακή, ἐπειδὴ ἐμποδίζουν τό κέρδος. Ἀκόμη ζητᾶ νά ἀποβάλουν ἢ νά σμικρύνουν τίς περισσότερες σαρακοστές. Καταφέρεται ἐναντίον τῶν μοναχῶν καί τῶν Μοναστηριῶν. Οἱ μοναχοί ἀποκαλοῦνται «τέρατα», τρέφονται ἀπό τόν ἰδρώτα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἄν καί διασώζονται μαρτυρίες τοῦ Μακρυγιάννη καί ἄλλων ὅτι τά Μοναστήρια ἦταν ἐστίες ζωῆς γιά τούς ὑποδούλους Ἑλληνες. Ζητᾶ νά κλείσουν τά Μοναστήρια καί νά διορθωθοῦν πολλά πράγματα τῆς θρησκείας. Προτρέπει τούς Μοναχοὺς νά καταγίνωνται «εἰς τήν μελέτην τῶν σοφῶν τῆς ἐκκλησίας καί εἰς τόν ὀρθόν λόγον». Ζητᾶ νά ἐμποδίσουν τά θαύματα, γιατί εἶναι δεισιδαιμονία.

Ὅλα αὐτά πού ἀνεφέρθησαν, καθώς ἐπίσης καί τό ὅτι ἐπαινεῖται ὁ Κοραῆς, δείχνουν καθαρά ὅτι ὁ ἀνώνυμος συγγραφεύς διαπνέεται ἀπό προτεσταντικό καί εἰκονοκλαστικό πνεῦμα, ἔχει ἄγνοια τῆς παραδόσεως τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καί προσπαθεῖ νά εἰσάγη στόν Ἑλληνικό Ὁρθόδοξο χῶρο τίς μεταρρυθμιστικές προσπάθειες τῶν δυτικῶν, κυρίως τῶν Προτεσταντῶν. Εἶναι προτεστάντης καί ξεκομμένος ἀπό ὅλη τήν παράδοση τοῦ Γένους. Ὄταν κατηγορῇ τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, τό κάνει μέ τά δεδομένα τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας καί ὅταν θέλῃ νά διορθώσῃ μερικά πράγματα τό κάνει μέσα ἀπό τήν προτεσταντική προβληματική.

Θεωρῶ ὅτι ἡ Ἑλληνική Νομαρχία εἶναι ἓνα ἐμπαθές κείμενο, γεμάτο ἀπό ὑπερβολές καί ὕβρεις, ὑποκειμενικό, καί δέν βοήθησε στήν Ἐπανάσταση, πού τήν ἔκανε ὁ

έλληνικός λαός μέ τούς ποιμένες του. Οί διαφωτιστές παρακίνησαν κυρίως τούς λογίους.

5. Οί Νεομάρτυρες

Σημαντικό ρόλο στήν διατήρηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς, ἀλλά καί ἐθνικῆς αὐτοσυνειδησίας εἶχαν οἱ Νεομάρτυρες τῆς Ἐκκλησίας. Στήν κατηγορία αὕτη ὑπάγονται ὅλοι οἱ μάρτυρες πού μαρτύρησαν μετά τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Ὄθωμανούς τό 1453. Οἱ Νεομάρτυρες ἀρνήθηκαν νά ἀλλαξοπιστήσουν, ἄλλοι, ἐπειδή εἶχαν ἀλλαξοπιστήσει, ἐπέστρεφαν στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, καί ἄλλοι ἀπό Μουσουλμάνοι γίνονταν Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί, καί γι' αὐτό ὑποβάλλονταν σέ διάφορα μαρτύρια καί τελικά ἀπέθνησκαν γιά τόν Χριστό. Τό μαρτύριο καί ἡ ἡμέρα τοῦ μαρτυρίου ἦταν σημαντικά γεγονότα γιά τήν περιφέρεια ἐκείνη, γίνονταν ἐορταστικές ἐκδηλώσεις, ἦταν στήν πραγματικότητα μιᾶ διαμαρτυρία ἐναντίον τῶν Ὄθωμανῶν, ὑπόσχεση παραμονῆς στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί διαφύλαξη τῶν ἱερῶν καί ὁσίων τοῦ Γένους, καί, βεβαίως, ἦταν μιᾶ ὑπόμνηση τῆς ἐλευθερίας.

Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (1749-1809) συγκέντρωσε ὅσα μαρτυρολόγια Νεομαρτύρων κυκλοφοροῦσαν, καθώς ἐπίσης καί ὁ ἴδιος συνέταξε ἄλλα μαρτυρολόγια καί στήν συνέχεια τά ἐξέδωσε σέ βιβλίο ἐπωνομαζόμενο «Νέον Μαρτυρολόγιον» μέ ὑπότιτλο «ἦτοι μαρτύρια τῶν νεοφανῶν μαρτύρων, τῶν μετά τήν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατά διαφόρους καιρούς καί τόπους μαρτυρησάντων, συναχθέντα ἐκ διαφόρων Συγγραφέων καί μετ' ἐπιμελείας ὅτι πλείστης διορθωθέντα, ἐν οἷς καί ἱκαναί ἀκολουθαίαι προσετέθησαν, παρά τοῦ ὁσίου Νικόδημου τοῦ Ἀγιορείτου». Στό βιβλίο αὐτό καταγράφονται ἑκατό περίπου συναξάρια Νεομαρτύρων. Μπορεῖ κανεῖς νά ἀντιληφθῇ τήν μεγάλη σημασία τους, ἀφοῦ οἱ τόποι πού μαρτύρησαν οἱ ἅγιοι αὐτοί καί ὅπου εὕρισκονταν οἱ τάφοι τους, ὑπῆρξαν, τουλάχιστον, ἑκατό πνευματικές ἐστίες πού τροφοδοτοῦσαν τόν λαό μέ δύναμη, ἀλλά καί ὑπόμνηση νά παραμείνουν πιστοί στίς παραδόσεις πού εἶχαν παραλάβει. Ἦταν καί εἶναι ἑκατόν πνευματικές ἀντιστάσεις ἐναντίον κάθε ἐκκοσμίκευσης τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.

Θά γίνη μιᾶ σύντομη παρουσίαση τοῦ βιβλίου αὐτοῦ πού θεωρῶ πολύ σημαντικό, γιατί βοήθησε πολύ στήν διατήρηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς καί ἐθνικῆς αὐτοσυνειδησίας.

Σκοπός τοῦ βιβλίου εἶναι νά καταγραφοῦν οἱ ὁμολογίες καί τά μαρτύρια τῶν νεοφανῶν μαρτύρων καί νά γίνουν ἀνάγνωσμα ἀπό τούς Χριστιανούς πού βρίσκονταν κάτω ἀπό τήν δουλεία τῶν Ὄθωμανῶν, σέ μιᾶ περίοδο πολύ κρίσιμη, ὅπου παρατηροῦνταν πολλές ἀλλαξοπιστίες καί μέ αὐτόν τόν τρόπο ἀλλοιωνόταν

ή ταυτότητα τῶν ὑποδούλων Ρωμηῶν.

Μέσα στό πλαίσιο αὐτό σκοπός τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἦταν νά προτρέψη τούς Ρωμηούς νά ὑπομένουν τούς πολλούς πειρασμούς πού ἀντιμετώπιζαν, νά παραμείνουν σταθεροί στήν πίστη τους στόν Χριστό καί τήν Ἐκκλησία, νά ἐπιστρέψουν στήν Ἐκκλησία ὅσοι εἶχαν ἀρνηθῇ τόν Χριστό καί ἀλλαξοπίστησαν καί ἀκόμη νά μαρτυρήσουν γιά τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ. Πρόκειται γιά ἕνα σάλπισμα πνευματικῆς ἐλευθερίας, πού δινόταν μέσα ἀπό τά σπλάχνα τῆς Ρωμηοσύνης καί ὄχι ἔξω ἀπό αὐτήν.

Συνήθως κάνουμε λόγο γιά τήν συμβολή τῶν διαφωτιστῶν στήν ἐξέγερση τῶν ὑποδούλων Ρωμηῶν. Καί αὐτοί ἔπαιξαν ἕναν ρόλο, μεταξύ τῶν λογίων, ἀλλά ποτέ δέν πρέπει νά παραβλέπουμε τήν σημαντική προσφορά τῶν Νεομαρτύρων, καθώς καί τοῦ βιβλίου αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου πού ἦταν μιᾶ οὐσιαστική συμβολή στό νά διαφυλαχθῇ ἡ πνευματική ἐλευθερία καί ἡ αὐτοσυνειδησία τῶν Ρωμηῶν. Γιατί ἂν δέν προηγεῖτο ὁ ἀγώνας τῶν Νεομαρτύρων οἱ λόγοι δέν θά εὑρίσκαν ἀνταπόκριση στά λαϊκά στρώματα.

Ὅταν διαβάση κανεῖς τά συναξάρια τῶν Νεομαρτύρων, ἐκπλήσσεται ἀπό τό «πνεῦμα» πού διακατεῖχε τούς Χριστιανούς αὐτούς, πού προέρχονταν ἀπό ὅλη τήν Βαλκανική καί ἀγωνίσθηκαν μέ τόν τρόπο τους, δέχθηκαν νά μαρτυρήσουν παρά νά χάσουν τήν πνευματική τους ἐλευθερία, τό ὅποιο τούς ξεχωρίζει σαφέστατα ἀπό τούς ἥρωες τῆς Πατρίδος. Οἱ Νεομάρτυρες ἦταν ἐμποτισμένοι ἀπό τό Ἅγιον Πνεῦμα, ἐνῶ οἱ ἥρωες ἀγωνίζονταν γιά κάποιο ὑψηλό ἰδανικό.

Κατά τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν τό Ἅγιον Πνεῦμα ἔλθῃ πλούσια στήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου, καί στήν συνέχεια διαπορθμευθῇ καί στό σῶμα του, τότε ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά μαρτυρήσῃ γιά τόν Χριστό, ἀπό ἐσωτερική πληρότητα καί ἀγάπη καί μπορεῖ νά ὑπομείνῃ τά βασανιστήρια. Αὐτό σημαίνει ὅτι τῆς πληρώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό Ἅγιον Πνεῦμα προηγεῖται ἡ ἡσυχαστική ζωή, καί ἀκολουθοῦν ἡ μαρτυρία καί τά μαρτύρια.

Τό «Νέον Μαρτυρολόγιον» εἶναι γεμάτο ἀπό τήν ἀτμόσφαιρα πού διακατεῖχε τούς ὁσίους ἀσκητές, τούς μάρτυρες καί τούς μεγάλους Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας. Στήν ζωή τῶν Νεομαρτύρων βλέπει κανεῖς τήν εὐαγγελική ἄσκηση, διάφορα στοιχεῖα τῆς ἡσυχαστικῆς παραδόσεως, καί τήν ἐμπειρία τῆς θέας τοῦ Θεοῦ, τῆς Παναγίας καί τῶν Ἀγίων. Στά συναξάρια αὐτά συναντᾷ κανεῖς τήν σωστή πνευματική καθοδήγηση πού λάμβαναν οἱ Χριστιανοί ἀπό διαφόρους ἁγίους πνευματικούς Πατέρες, οἱ ὅποιοι τούς συνιστοῦσαν τό μαρτύριο· βλέπει τήν ἀτμόσφαιρα πού διακατεῖχε τούς μάρτυρες, δηλαδή τήν προσευχή μέ τό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ Υἱέ τοῦ Θεοῦ ἐλέησόν με τόν ἁμαρτωλόν», τήν νοερά καρδιακή

προσευχή, τήν ἔλευση τῆς εὐχῆς στήν καρδιά, τόν φωτισμό τοῦ νοός· τήν ἔκσταση, ὡς ἄρπαγή τοῦ νοός· τήν δίψα τοῦ μαρτυρίου, τά μαρτύρια μέ ἔκσταση, ὥστε νά μποροῦν νά βαστάσουν τούς πόνους τῶν βασάνων· τήν ἔκφραση τῆς μετανοίας τῶν ἤδη ἀλλαξοπισθέντων μέ τό μαρτύριό τους· τήν ἔλλαμψη στό σῶμα ὑπό τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ, τήν συνανάκραση σώματος καί Φωτός, τήν θέωση· τόν φωτισμό τοῦ χώρου τῆς φυλακῆς ἀπό κάποιο ἄλλο φῶς· τά ἐκδηλούμενα διάφορα σημεῖα κατά τήν διάρκεια τοῦ μαρτυρίου· τήν ἐμφάνιση τῶν ἀγίων μέσα στό φῶς· τήν ἔλλαμψη τῶν λειψάνων τῶν μαρτύρων· τά διάφορα θαύματα πού γίνονταν μετά τό μαρτύριο κλπ.

Τό «Νέον Μαρτυρολόγιον» εἶναι ἓνα συναξάριο πού δείχνει τό «πνεῦμα» πού διακατεῖχε τούς Νεομάρτυρες πού ἦταν τό ἴδιο τό «πνεῦμα» τῶν ἀρχαίων ἀσκητῶν καί ἀρχαίων μαρτύρων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἦταν μέτοχοι τοῦ Παναγίου Πνεύματος καί ὁδηγοῦντο ἀπό αὐτό στό μαρτύριο.

Πέρα ἀπό τούς βίους τῶν ἀγίων Νεομαρτύρων, μεγάλη σημασία ἔχει καί τό «προοίμιο» τό ὁποῖο συνέγραψε ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης στήν ἀρχή τοῦ βιβλίου. Φαίνεται ὅτι ὁ Ἅγιος ἐμπνεύσθηκε πολύ ἀπό τά θαυμαστά μαρτύρια αὐτῶν τῶν εὐλογημένων ἀνθρώπων καί καρπός τῆς ἐμπνεύσεώς του ἦταν αὐτό τό θαυμάσιο πρᾶγματι «προοίμιο».

Στήν ἀρχή τοῦ «προοιμίου» ὁ ἅγιος Νικόδημος δοξάζει τόν Θεό γιατί ἀνέδειξε τόσους Νεομάρτυρες κατά τήν δύσκολη αὐτή περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας «ὑποκάτω εἰς τόν σκληρόν ζυγόν, καί τήν αἰχμαλωσίαν τῶν νῦν κρατούντων... Οἱ ὁποῖοι διά νά φυλάξουν τήν ἐλευθερίαν, καί εὐγένειαν τῆς Χριστιανικῆς ἡμῶν πίστεως, κατεφρόνησαν πλοῦτον, δόξαν, ἡδονάς, καί κάθε ἄλλην σωματικήν ἀπόλαυσιν, καί παρέδωκαν προθύμως τόν ἑαυτόν τους εἰς θάνατον». Καί μάλιστα αὐτό τό ἔκαναν μέ χαρά σέ μιά περίοδο πού ἔλλειψε ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ, ἡσθένησε ἡ πίστη καί λιγόστευσε ἡ ἐλπίδα. Πρέπει νά δοξασθῇ ὁ Θεός, γιατί αὐτό εἶναι ἓνα θαῦμα «παρόμοιον ὡσάν νά βλέπη τινας μέσα εἰς τήν καρδίαν τοῦ χειμῶνος, ἔαρινά ἄνθη, καί τριαντάφυλλα· μέσα εἰς τήν βαθυτάτην νύκτα, ἡμέραν καί ἥλιον· μέσα εἰς τό ψηλαφητόν σκότος, φῶτα λαμπρότατα· ἐν καιρῷ τῆς αἰχμαλωσίας, νά βλέπη ἐλευθερίαν· καί ἐν καιρῷ τῆς τωρινῆς ἀσθενείας, ὑπερφυσικήν δύναμιν».

Ἐπειτα, καταγράφει τά πέντε αἷτια γιά τά ὁποῖα ὁ Θεός ἀνέδειξε τούς Νεομάρτυρας κατά τήν διάρκεια τῆς δουλείας. Γράφει:

«Εἰδέ καί ἐρωτᾷ τινάς, διά ποῖα αἷτια εὐδόκησεν ὁ Θεός νά γίνωνται οὗτοι οἱ νέοι Μάρτυρες εἰς τούς τωρινούς καιρούς; Ἀποκρίνομαι, ὅτι διά πέντε τινά: α΄. διά νά ἦναι ἀνακαινισμός ὅλης τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως. β΄. διά νά μένουν ἀναπολόγητοι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Κρίσεως οἱ ἀλλόπιστοι. γ΄. διά νά ἦναι δόξα μέν καί καύχημα τῆς

Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἔλεγχος δέ καί κατασχύνη τῶν ἑτεροδόξων. δ΄. διὰ νά ἦναι παράδειγμα ὑπομονῆς εἰς ὅλους τοὺς Ὁρθοδόξους Χριστιανούς ὁποῦ τυραννοῦνται ὑποκάτω εἰς τόν βαρύν ζυγόν τῆς αἰχμαλωσίας. ε΄. δέ καί τελευταῖον, διὰ νά ἦναι θάρρος, καί παρακίνησις εἰς τό νά μιμηθοῦν διὰ τοῦ ἔργου τό μαρτυρικόν τους τέλος, καί ὅλοι μέν οἱ Χριστιανοί οἱ κατά περίστασιν εἰς τό μαρτυρῆσαι ἀναγκαζόμενοι. Ἐξαιρέτως δέ καί μάλιστα, ὅσοι ἔφθασαν νά ἀρνηθοῦν πρότερον τήν Ὁρθόδοξον πίστιν».

Ὑστερα ἀπό τήν ἀνάπτυξη τῶν πέντε αὐτῶν αἰτίων, ἐγκωμιάζει τοὺς ἀθλητές καί Μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ «τά γλυκύτατα πᾶσι Χριστιανοῖς καί πράγματα, καί ὀνόματα, τοῦ ἐπουρανίου βασιλέως παρεμβολή καινή, καί γεναιότατον στράτευμα...»· τοὺς ὀνομάζει ἀγγέλους, διότι ἐνίκησαν τόν ἀσώματο διάβολο ὡς ἀσώματοι ὄντες· φωστήρες πού ἔλαμψαν μέ τίς ἀκτίνες τοῦ μαρτυρίου «ἀνάμεσα εἰς τήν βαθείαν ταύτην νύκτα καί ψυχρότητα τῆς αἰχμαλωσίας» καί λάμπουν «εἰς τάς διανοίας τῶν Ὁρθοδόξων τρανώτερον τό φῶς τῆς θεογνωσίας»· ποταμούς, διότι «μέ τήν πλημμύραν τῶν αἱμάτων» τους κατεβύθησαν «τήν πλάνην τῶν ἀλλοπίστων· ἱατρούς, διότι θεραπεύουν μέ τήν δύναμη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τίς ἀσθένειες τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος αὐτῶν πού τοὺς ἐπικαλοῦνται μέ πίστη· πύργους τῆς εὐσεβείας, φύλακας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, μυρίποα ἄνθη καί ρόδα τοῦ Παραδείσου, προστάτας, βοηθοὺς καί σωτήρας τῶν Ὁρθοδόξων».

Στό τέλος δέ ζητᾷ τίς πρεσβεῖες τους πρός τόν Θεό γιά νά γίνη ἴλεως γιά τίς ἁμαρτίες.

Νομίζω εἶναι καλό νά γραφοῦν μερικά ἐνδιαφέροντα σημεῖα ἀπό τό σημαντικό αὐτό «προοίμιο» τοῦ ἁγίου Νικοδήμου, γιατί συνδέονται μέ τό θέμα πού θίγουμε στήν ἐνότητα αὐτή καί σχετίζονται μέ τήν μεγάλη προσφορά τῆς Ἐκκλησίας, καί διὰ τῶν Νεομαρτύρων, στήν διάσωση τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἀλλά καί τοῦ Γένους σέ μιά περίοδο κρίσιμη, κατά τήν περίοδο τῆς δουλείας στούς Ὀθωμανούς.

Οἱ Νεομάρτυρες ἐκήρυτταν ὅτι ἡ πίστη τοῦ Χριστοῦ ἦταν ἀπλανής καί ἀληθινή καί ὁμολογοῦσαν ὅτι ὁ Χριστός εἶναι Υἱός τοῦ Θεοῦ καί Θεός ἀληθινός, ἅν καί ἦταν «γεννηθέντες καί ἀνατραφέντες, ἀνάμεσα εἰς τά πλήθη τῶν ἀλλοπίστων, τελευταῖον, ἐνώπιον τῶν ἰδικῶν τους ἡγεμόνων, καί κριτῶν, μέ μεγάλην ἀνδρείαν» Τήν δέ ὁμολογία τους ἐβεβαίωσαν «μέ τά διάφορα θαύματα, τά ὁποῖα ἐνήργησε δι’ αὐτῶν ὁ Θεός, τόσον ἐν τῷ καιρῷ τοῦ μαρτυρίου των, ὅσον καί μετὰ τήν τοῦ Μαρτυρίου των τελείωσιν». Ὅλα αὐτά ἦταν γεγονότα κοινωνικά, πού γίνονταν γνωστά σέ ὁλόκληρες περιφέρειες καί ἐνεργοῦσαν ἀποτελεσματικά στίς καρδιές τῶν ὑποδούλων Ρωμηῶν.

Ἄλλο σημεῖο εἶναι ὅτι οἱ Νεομάρτυρες, μέ τό μαρτύριό τους, συνιστοῦσαν στούς

Χριστιανούς νά κάνουν υπομονή στά βάσανα πού αντιμετώπιζαν καί νά μή ἐγκαταλείψουν τήν πίστη τους στόν Χριστό. Βάζοντας ὁ ἅγιος Νικόδημος τούς Νεομάρτυρες νά ὁμιλοῦν ἐκεῖνοι, γράφει:

«Ἀδελφοί μας Χριστιανοί. Ἀδελφοί μας ἀγαπητοί, καί παμπόθητοι. Ὁ λαός τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ ἐκλεκτός, καί περιούσιος, λάβετε παράδειγμα υπομονῆς τῶν θλίψεων ὅπου δοκιμάζεστε, καί ἀπό ἡμᾶς τούς συναδελφούς σας. Ἡμεῖς διά νά ὑπομείνωμεν ἀνδρείως διά τόν Χριστόν τά παρά τῶν ἀλλοπίστων διάφορα μαρτύρια, ἐκληρονομήσαμεν μίαν Βασιλείαν αἰώνιον, καί ἐσυναριθμήθημεν μέ τούς παλαιούς, καί Ἁγίους Μάρτυρας. Καί ἐσεῖς ἂν ὑπομένετε μετά εὐχαριστίας, διά τό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, τούς δαρμούς, τάς φυλακάς, τάς ἀλύσεις, τάς ἀγγαρείας, τάς ζημίας, τά ἀνυπόφορα δοσίματα, καί τά ἄλλα βάσανα ὅπου σᾶς κάμνουν οἱ νῦν κρατοῦντες, βέβαια ὡς Μάρτυρες τῇ ποιρέσει λογίζεσθε κοντά εἰς τόν Θεόν».

Καί πιό κάτω τούς συνιστᾷ νά μή ἀλλαξοπιστήσουν, καίτοι εὐρίσκονται ἐν μέσῳ λύκων:

«Φυλαχθῆτε ἀγαπητοί ἀδελφοί μας, φυλαχθῆτε διά ἀγάπην Θεοῦ καί διά τήν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν σας, νά μή σᾶς κλέψουν τόν θησαυρόν τῆς Ἀγίας σας πίστεως, τῆς ὁποίας ὅλος ὁ Κόσμος μέ ὅλας του τάς δόξας, καί ἀναπαύσεις, καί τά βασίλεια, δέν εἶναι ἀντάξιός. Ἐνθυμηθῆτε πώς ὁ δεσπότης μας Χριστός ὅπου σᾶς ἔβαλεν ὡσάν τά πρόβατα ἀνάμεσα εἰς τά ἀνήμερα θηρία, σᾶς ἔδωκε τοιαύτην παραγγελίαν, νά ᾗσθε φρόνιμοι ὡσάν τό ὀφίδι».

Καί κατωτέρω γράφει:

«Φυλαχθῆτε νά μήν ἀρνηθῆτε τήν Ὁρθόδοξον πίστιν σας, καί νά ὁμολογήσετε τήν ἐκείνων θρησκείαν. Μή τυφλωθῆτε τόσον, ὅπου νά προτιμήσετε τό σκότος ἀπό τό φῶς· τό ψεῦδος ἀπό τήν ἀλήθειαν· τό χαλκοῦν καί κάλπικον νόμισμα ἀπό τό καθάρων καί δοκιμασμένον μάλαγμα· τό γυαλί καί ἄτιμον χαλίκι ἀπό τό ἀτίμητον πετράδι· μέ ἕναν λόγον, τόν ἄδην ἀπό τόν οὐρανόν, καί τήν κόλασιν ἀπό τόν Παράδεισον· μή τό καταδεχθῆτε ποτέ, μή, νά ἀφήσετε τήν ἀγιωτάτην πίστιν σας, ἥτις κάμνει ἐκείνους ὅπου τήν πιστεύουν, ἀπό ἀνθρώπους Ἀγγέλους· ἀπό ἐπιγείους οὐρανίους· ἀπό ὑλικούς, υἱούς Θεοῦ κατά χάριν, λαμπροτάτους ἡλίους, κληρονόμους τῆς οὐρανῶν βασιλείας. Καί ἀπλῶς εἰπεῖν, μή τό στέρξετε ποτέ, ποτέ ἀδελφοί, νά ἀρνηθῆτε τόν πρῶτον, τόν γλυκύτατον Ἰησοῦν Χριστόν, τόν ἀληθινόν υἱόν τοῦ Θεοῦ, καί Θεόν, δι' οὗ ἐκτίσθησαν ὅλα τά πάντα, οὐράνια, ἐπίγεια, καί καταχθόνια, τόν πλάστην σας· τόν προνοητήν σας· τόν πατέρα σας· τόν εὐεργέτην σας· τόν σωτήρα σας· τόν διδάσκαλόν σας· ὅστις ἐγένετο ἄνθρωπος, καί ἔπαθε, καί ἐσταυρώθηκε, καί ἀπέθανε, καί ἀνέστη διά τήν σωτηρίαν

τήν ἐδικήν σας· ὅστις σᾶς ἔπλυνε μέ τό θεῖον του βάπτισμα· σᾶς ἔθρεψε μέ τό σῶμα του· σᾶς ἐπότισε μέ τό αἷμα του· ὅστις σᾶς ἐξαγόρασεν ἀπό τὰς χεῖρας τοῦ διαβόλου· σᾶς ἐλύτρωσεν ἀπό τήν κόλασιν· καί σᾶς ἔκαμε κληρονόμους τῆς βασιλείας του· ἀλλ' οὐδέ μέ λόγον ψιλόν νά στέρξετε, ἀλλ' οὐδέ μέ νεῦμα μόνον ἀπλοῦν, νά φανῇτε πώς ἀρνεῖσθε τόν Χριστόν, καί δέχεσθε ἄλλην θρησκείαν, κᾶν μυρία βάσανα σᾶς κάμουν, κᾶν χιλίους θανάτους σᾶς δώσουν· διὰ τί καί ὁ ψιλός ἐκεῖνος λόγος, καί τό ἀπλοῦν ἐτοῦτο νεῦμα, σᾶς χωρίζουν ἀπό τόν Χριστόν, καί τήν βασιλείαν του, καί σᾶς καταδικάζουν εἰς τήν αἰώνιον κόλασιν».

Ὁ ἅγιος Νικόδημος διὰ τῶν Νεομαρτύρων ἐνθαρρύνει τούς ὑποδούλους Ρωμηούς νά μή φοβηθοῦν ἀπό τίς ἀπειλές τῶν τυράννων:

«Μή σᾶς φοβίζουν ἀδελφοί, τά ἄγρια πρόσωπα τῶν τυράννων, οὔτε τό πλῆθος αὐτῶν, οὔτε ἡ φωναῖς τους, οὔτε οἱ φοβέrais τους. Μή σᾶς φοβίσουν ἡ πληγαῖς, ἡ σπάθαις, ἡ ἀλυσίδες, ἡ φυλακαῖς. Μή σᾶς φοβίζουν ἡ φούρκαις, τά τζεγγέλια, ἡ πυρκαϊαῖς».

Γνώρισε ὁ ἅγιος Νικόδημος ὅτι ὑπῆρχαν πολλοί πού εἶχαν ἀλλαξοπιστήσει, δηλαδή ἀρνήθηκαν τόν Χριστό, καί ἀπεδέχθησαν τόν Μουσουλμανισμό καί ἔτσι ἀπέκτησαν δόξες, τιμές, ἀξιώματα, πλοῦτο, ἀπό τούς Ὀθωμανούς. Ὁ ἅγιος εἶχε σαφῆ γνώση ὅτι μέ τόν τρόπο αὐτό ἔρριψαν τόν Σταυρό τοῦ Χριστοῦ καί ἔλαβαν τό «χάραγμα» πού τούς «ἔδωκε τό θηρίον, δηλαδή ὁ διάβολος, καί ἡ εἰκὼν τοῦ θηρίου δηλαδή ὁ ἀρχηγός τῆς θρησκείας τῶν ἀλλοπίστων». Γι' αὐτό, χρησιμοποιοῦντας τά στόματα τῶν Νεομαρτύρων, τούς συνιστᾷ νά μετανοήσουν καί νά ἐπιστρέψουν στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, μέ πραγματική μετάνοια καί κυρίως μέ τό μαρτύριό τους. Γράφει:

«Σᾶς παρακινουῦμεν λοιπόν ἀδελφοί, νά μιμηθῇτε ἡμᾶς τούς ὁμοιοπαθεῖς ἀδελφούς σας, καί νά πιασθῇτε δεύτερον εἰς τόν πόλεμον μέ τόν ἐχθρόν ὁπού σᾶς ἐνίκησε, καί νά μή τόν ἀφήσετε πλέον ἕως ὁπού κατὰ κράτος νά τόν νικήσετε· τό λέγομεν καθαρώτερον· α'. Πρέπει νά ὑπάγετε εἰς κανένα πνευματικόν ἔμπειρον, καί ἐνάρετον, νά ἐξομολογηθῇτε τήν ἄρνησιν ὁπού ἐκάματε, καί ὅλας τὰς λοιπὰς ἀμαρτίας σας· φανερώνοντες εἰς αὐτόν καί τόν σκοπόν ὁπού ἔχετε διὰ τό μαρτύριον· β'. Νά ζητήσετε νά λάβετε τήν δευτέραν κρίσιν τοῦ Ἁγίου μύρου, κατὰ τήν διάταξιν τῆς Ἐκκλησίας μας· γ'. Νά τραβηχθῇτε εἰς ἕνα μέρος ἡσυχον, καί ἐκεῖ καθήμενοι νά παρακαλέσετε τόν Θεόν μέ νηστείαν, ἀγρυπνίαν, καί δάκρυα, διὰ νά γένη ἴλεως εἰς τό μέγα σφάλμα ὁπού ἐκάματε· καί μάλιστα διὰ νά ἀνάψῃ τήν θείαν του ἀγάπην εἰς τήν καρδίαν σας, καί νά σᾶς ἐνδυναμώσῃ εἰς τό Μαρτύριον, διὰ νά καταισχύνετε τόν διάβολον, καί τούς ὑπηρέτας του· δ'. Νά κοινωνήσετε τά θεῖα μυστήρια μέ κατάνυξιν καί εὐλάβειαν. Καί ε'. Ὑστερα ἀπό ὅλα ταῦτα, νά σηκωθῇτε νά ὑπάγετε εἰς τόν τόπον ἐκεῖνον ὁπού ἡρνήθητε τόν Χριστόν πρότερον,

καί ἐκεῖ νά ἀρνηθῆτε τήν θρησκείαν ἐκείνην ὅπου ἐδέχθητε, καί νά ὁμολογήσετε τήν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, καί ἐν τῇ ὁμολογίᾳ ταύτῃ νά χύσετε τό αἷμα σας, καί νά ἀποθάνετε· ἔτζη ἐκάμαμεν ἡμεῖς, καί μέ τήν χάριν τοῦ Χριστοῦ ἐνικήσαμεν· ἔτζη νά κάμετε καί ἐσεῖς διὰ νά νικήσετε».

Τό ἐκπληκτικό σημεῖο ἀπό τό «προοίμιο» τοῦ ἁγίου Νικοδήμου εἶναι ἡ προτροπή του, διὰ στόματος τῶν Νεομαρτύρων, πρὸς τοὺς ἀρνηθέντες τόν Χριστόν νά προχωρήσουν πρὸς τό μαρτύριο: «Τρέχετε, τρέχετε λοιπόν ἀδελφοί, διὰ νά φυλάσσετε τόν ποθούμενον· δράμετε, δράμετε, διὰ νά μή φύγῃ τό κυνήγι ἀπό τὰς χεῖρας σας· ἀγωνισθῆτε, ἀγωνισθῆτε, διὰ νά μή σᾶς πάρουν ἄλλοι τόν Στέφανον». Μάλιστα τοὺς διαβεβαιώνει ὅτι μόλις θά εἰσέλθουν στό μαρτύριο μέ πίστη γιὰ νά κηρύξουν τό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ «ἐνώπιον τῶν ἀλλοπίστων», τότε ὁ Θεός «θά στείλῃ μυστικῶς, καί ἀοράτως τήν θείαν Του χάριν καί βοήθειαν, διὰ νά σᾶς παρηγορήσῃ, καί νά σᾶς ἐνδυναμώσῃ εἰς τό Μαρτύριον».

Σέ ἓνα σημεῖο τοῦ «προοιμίου» του ὁ ἅγιος Νικόδημος λέγει ὅτι μέ τοὺς Νεομάρτυρες χαίρεται ἡ Ἐκκλησία, γιατί ὅσο περνᾷ ὁ καιρός αὐξάνονται τά νέα παιδιά της. Καί γράφει: Ἡ Ἐκκλησία «αὐξάνει τήν χαράν της... ἐπειδὴ κατὰ τό ἐνεστός ἔτος (1794) εἰς διάστημα ἐννέα μηνῶν, εἶδεν, ὅτι ἦνθισαν εἰς τόν νοητόν της παράδεισον, ὡς ρόδα ἐρυθρά, καί εὖοσμα, πέντε νέοι Μάρτυρες, ἐν διαφόροις τόποις ἀθλήσαντες». Ἡ δόξα τῆς Ἐκκλησίας φαίνεται κυρίως σέ χρόνους μαρτυρικούς, μέσα στοὺς διωγμούς καί ὄχι τόσο σέ περίοδο ἐξωτερικῆς εἰρήνης καί ἐλευθερίας.

Γενικά, ὄχι μόνον τό «προοίμιον», ἀλλά καί ὅλο τό περιεχόμενο τῶν μαρτυρολογίων τῶν Νεομαρτύρων εἶναι θαυμαστό καί μεγάλη προσφορά στοὺς Ρωμηούς πού ἦταν κάτω ἀπὸ τήν τουρκικὴ σκλαβιά. Εἶναι ἀνυπολόγιστη ἡ προσφορά τῶν Νεομαρτύρων στό Γένος, ἀλλά καί σημαντικὴ ἡ προσφορά τοῦ ἁγίου Νικοδήμου μέ τό βιβλίον μέ τὰ συναξάρια τῶν Νεομαρτύρων καί τήν συγγραφή τοῦ καταπληκτικοῦ προοιμίου.

6. Οἱ Φιλοκαλικοὶ Πατέρες-Κολλυβάδες

Τό δεύτερο μισό τοῦ 18 αἰῶνος ἀναπτύχθηκε στό Ἅγιον Ὄρος μιά πνευματική κίνηση, πού ἐπεκτάθηκε καί ἔξω ἀπό αὐτό, ἡ λεγόμενη νηπτική καί φιλοκαλική κίνηση καί παράδοση, στήν ὁποία συγκαταλέγονταν πιστά τέκνα τῆς Ἐκκλησίας, κυρίως ἱερομόναχοι καί μοναχοί. Στούς ἀνθρώπους αὐτούς ἀπέδωσαν τόν χαρακτηρισμό «κολλυβάδες», ἐπειδή ἡ κίνηση αὐτή ἄρχισε ἀπό ἕνα γεγονός ὅτι δέν ἀνέχονταν καί δέν ἐπιθυμοῦσαν νά γίνονται μνημόσυνα τήν Κυριακή, λόγω τοῦ ἀναστασίμου χαρακτήρα τῆς ἡμέρας αὐτῆς, ἀλλά τά κόλλυβα νά διαβάζονται τό Σάββατο πού εἶναι ἡ ἡμέρα τῶν νεκρῶν.

Ὅμως, ἡ πνευματική αὐτή κίνηση δέν μπορεῖ νά κλεισθῇ μέσα στόν χαρακτηρισμό κολλυβάδες, ἀλλά ὅσοι συγκαταλέγονταν στήν πνευματική αὐτή κίνηση πρέπει νά ὀνομασθοῦν φιλοκαλικοί Πατέρες, γιατί, ὅπως ἀποδείχθηκε, βοήθησαν πολύ τούς Χριστιανούς καί τελικά τό Γένος νά παραμείνουν στήν πίστη τῶν Πατέρων τους καί νά διαφυλάξουν τήν πνευματική ταυτότητά τους.

Τήν ἐποχή ἐκείνη στό Ἅγιον Ὄρος παρατηρεῖται μιά ἄνθηση, μέ τήν παρουσία λογίων, ἀλλά καί πατερικῶν μοναχῶν. Ἦδη τόν 17ο αἰῶνα παρατηρήθηκε τό ἐκπληκτικό καί παράδοξο νά παραχωρηθῇ τό δικαίωμα νά ἀνοίξουν οἱ Λατίνοι στό Ἅγιον Ὄρος Σχολή πού λειτούργησε γιά μερικά χρόνια, μέχρις ὅτου κλείσθηκε ἀπό τούς Τούρκους. Τό παράδοξο ἀκόμη εἶναι ὅτι κλήθηκε ἕνας προτεστάντης Καθηγητής γιά νά διδάξῃ στήν ὑπό ἴδρυση Ἀκαδημία φιλοσοφία καί θεολογία. Ὅμως, ταυτόχρονα ὑπῆρξαν καί ζηλωτές μοναχοί, φωτισμένοι θεολόγοι μέ πολλά διανοητικά καί πνευματικά χαρίσματα (Παναγιώτης Χρήστου).

Τέτοιοι φωτισμένοι Πατέρες καί θεολόγοι ἦταν οἱ Φιλοκαλικοὶ Πατέρες, οἱ ὁποῖοι γνώρισαν καί ἔζησαν ὅλη τὴν ἡσυχαστικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καί τὴν παρουσίασαν στὴν ἐποχὴ τους, γι' αὐτό καί ἔχουν χαρακτηρισθῇ ὡς «ἀνανεωταὶ τῆς πατερικῆς σκέψεως». Πρόκειται γιὰ τὸν Νεόφυτο Κausοκαλυβίτη πού προερχόταν ἀπὸ γονεῖς ἐβραϊκῆς καταγωγῆς, ἀλλὰ προσήλυτους στὴν Ὁρθοδοξία, τὸν Ἀθανάσιο Πάριο (1721-1813), τὸν Μακάριο Κορίνθου Νοταρᾶ (1731-1805), τὸν Νικόδημο Ἀγιορείτη (1749-1809) καί ἄλλους. Πέρα ἀπὸ αὐτούς, ὡς Κολλυβάδες χαρακτηρίζονταν καί οἱ Χριστοφόρος Προδρομίτης, Ἰάκωβος Πελοποννήσιος, Παΐσιος Καλλιγράφος, Παρθένιος Ζωγράφος, Ἀγάπιος Κύπριος κ.ἄ. Οἱ Φιλοκαλικοὶ Πατέρες-Κολλυβάδες ἦταν σχολάρχες καί διδάσκαλοι σέ διάφορες Σχολές, παιδαγωγοὶ τοῦ Γένους, ἡγέτες στὸν μοναχισμό, Πνευματικοὶ Πατέρες καί καθοδηγητές μαρτύρων, συγγραφεῖς, μεταφραστές καί σχολιαστές διαφόρων κειμένων κλπ.. Ἡ σημαντικότερη φυσιογνωμία εἶναι ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε πράγματι πρωτεργάτης σέ αὐτὴν τὴν πνευματικὴ κίνηση, ὅπως εἶδαμε καί προηγουμένως.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι στὴν Δύση ἀναπτύχθηκε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Διαφωτισμὸς ὡς ἀντίδραση στὴν μεταφυσικὴ θεολογία τῆς Δύσεως, ὁ ὁποῖος Διαφωτισμὸς ἔδινε προτεραιότητα στὸν ὀρθὸ λόγο καί τίς αἰσθήσεις. Τίς ἀρχές τοῦ Διαφωτισμοῦ προσπάθησαν νὰ περάσουν μέσα στὸν χῶρο τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολῆς, μέ τὸν λεγόμενο «νεοελληνικὸ Διαφωτισμό», Ἕλληνες λόγιοι πού σπούδαζαν στὴν Δύση καί διακατέχονταν ἀπὸ ἀρχαιολατρεία.

Πρὸς ἀντιμετώπιση τοῦ κινήματος τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ ἐργάσθησαν οἱ φιλοκαλικοὶ-Κολλυβάδες Πατέρες πού διακόνησαν τὸν λαό τοῦ Θεοῦ μέ διαφόρους τρόπους «μέ ἔργο καί λόγο, μέ γραφίδα καί βίο, μέ συγγραφές καί ἐκδόσεις, μέ μεταφραστικὸ πλουτισμὸ καί πρωτότυπη θεολογικὴ λειτουργικὴ καί κανονικὴ παραγωγή, μέ συναξαριστικὲς συλλογές καί νεομαρτυρικὲς προαλείψεις, μέ ἄσκηση καί μαρτύριο συνειδησεως, μέ ἔνταση ὑπὲρ τῆς παραδόσεως, καί ὡς πρὸς τὴν ἀνόθευτη πίστη, καί ὡς πρὸς τὸ ἀπαραχάρακτο ἦθος, καί ὡς πρὸς τίς καταλυτικὲς τῆς θείας λατρείας τυποποιήσεις καί ἀνατροπές, τὸν ἀληθῆ ἁγιοπατερικὸ καί ρωμαϊκὸ διαφωτισμὸ τοῦ Γένους».

Οἱ Φιλοκαλικοὶ Πατέρες, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ἔργο τὸ ὁποῖο ἄφησαν, πρόβαλαν τὴν ἐμπειρικὴ θεολογία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὅπως τὴν συναντοῦμε στὰ κείμενα τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί τούς βίους τῶν ἁγίων· ἀντέταξαν στὸν δυτικὸ σχολαστικισμό τὰ ἐμπειρικὰ κριτήρια τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως, τὸν ἡσυχαστικὸ τρόπο ζωῆς· ἀντιπαρέθεσαν «στὸν δρόμο τῆς ἀλαζονικῆς καί νοησιαρχικῆς πολυγνωσίας τὸν ἁγιοπατερικὸ δρόμο τῆς καθαιρόμενης,

φωτιζόμενης και θεούμενης χαρισματικά ύπαρξης» και στους κατά κόσμον σοφούς, τους θεουμένους αγίους και τους Νεομάρτυρας· έξισορρόπησαν ως πατερικοί τον ανατρεπτικό φιλελευθερισμό μέ τον τυποποιημένο συντηρητισμό όπως και συνέδεσαν τό δόγμα μέ τό ήθος· διακίνησαν «τήν ένίσχυση τής ορθοδόξου παραδόσεως και τήν αφύπνιση του Έλληνισμού» · και τελικά σκόπευαν στην «άπό πάσης πλευράς πνευματική άνοδο του λαού τής έποχής τους, αλλά και τήν προφύλαξή του άπό τους δυτικότροπους νεωτερισμούς».

Τό έργο των Φιλοκαλικών Πατέρων είναι μεγάλο και μελετήθηκε άπό πολλές πλευρές και μελετάται ακόμη και σήμερα. Πολλοί άπό τους συγχρόνους Χριστιανούς ανέκάλυψαν τον θησαυρό τής Όρθοδόξου Παραδόσεως, μελετώντας τά κείμενα του αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου.

Σημαντικό είναι τό έργο του αγίου Νικοδήμου, σέ συνεργασία μέ τον άγιο Μακάριο Νοταρά, μέ τίτλο «Φιλοκαλία των ιερών Νηπτικών συνερανισθεΐσα παρά των αγίων και θεοφόρων Πατέρων» και υπότιτλο πού δείχνει τό περιεχόμενο, «έν ή διά τής κατά τήν πρᾶξιν και θεωρίαν ήθικής φιλοσοφίας ό νοϋς καθαίρεται, φωτίζεται και τελειοϋται». Τό έργο αυτό είναι μιά ανθολόγηση νηπτικών κειμένων των Πατέρων πού αναφέρονται στον τρόπο μέ τον όποιο βιώνει κανείς τήν άκτιστη Χάρη του Θεού.

Άπό τήν τίτλο και άπό τον υπότιτλο φαίνεται τό «πνεϋμα» πού διακατείχε τους δύο αυτούς Φιλοκαλικούς Πατέρας, τον άγιο Νικόδημο τον Αγιορείτη και τον Μακάριο Νοταρά, και τό πώς ήθελαν νά μορφώσουν τους υποδούλους άδελφούς τους. Διαβάζοντας κανείς τά κείμενα τής Φιλοκαλίας, παρατηρεί όλο τον πλοϋτο και τήν άξία των νηπτικών αυτών κειμένων. Σήμερα όσοι άπό τους δυτικούς γίνονται Όρθόδοξοι μαγεύονται άπό τήν άξία αυτών των ήσυχαστικών κειμένων πού συνέλεξαν ό άγιος Μακάριος Νοταράς και ό άγιος Νικόδημος ό Αγιορείτης και τά εξέδωσε μέ εισαγωγές και κριτικές παρεμβάσεις ό τελευταΐος.

Είναι σημαντικό τό «προοίμιο» πού συνέγραψε ό άγιος Νικόδημος και για τήν έκδοση τής «Φιλοκαλίας», στό όποιο συνδέει αναπόσπαστα τήν ένανθρώπηση του Χριστού και όλο τό μυστήριο τής θείας οίκονομίας μέ τήν ήσυχαστική-νηπτική παράδοση τής Έκκλησίας.

Στήν αρχή αναφέρεται στην δημιουργία του ανθρώπου, τήν πτώση του και τήν ένανθρώπηση του Χριστού, πού είχε ως άποτέλεσμα τήν έπαναφορά του ανθρώπου στην κοινωνία μέ τον Θεό πού γίνεται μέ τό άγιο Βάπτισμα, μέ τό όποιο εισέρχεται μέσα στην καρδιά του ανθρώπου ή Χάρη του Αγίου Πνεύματος «οΐονεί σπέρμα θεΐον». Έπειτα, παρουσιάζει πώς ή Χάρη αυτή σκεπάζεται άπό τά πάθη και άπαιτείται ή εύρεσή της, προκειμένου ό άνθρωπος νά έπιτύχη τήν σωτηρία του.

Αυτό επιτυγχάνεται με την νήψη, την προσοχή και την φυλακή του νοός, την προσευχή με το όνομα του Χριστού, σε συνδυασμό με την τήρηση των εντολών Του, αφού διά του τρόπου αυτού αναπτύσσεται ή καρδιακή θερμότητα και έτσι καταναλίσκονται τά πάθη, καθαίρονται ο νοός και ή καρδιά και ενώνονται μεταξύ τους. Στην συνέχεια τηρούνται ευκολότερα οι εντολές του Χριστού, εκχέονται οι καρποί του Παναγίου Πνεύματος και με τόν τρόπο αυτόν με συντομώτερη όδo εύρίσκεται ή Χάρη του Αγίου Πνεύματος που βρίσκεται στην καρδιά καλυμμένη από τά πάθη.

Αφού αναφέρεται στά έργα των αγίων Πατέρων που κάνουν λόγο για την εργασία της νοεράς προσευχής, την κάθαρση του νοός και της καρδιάς, στην συνέχεια περιγράφει την κατάσταση της εποχής εκείνης, αφού όχι μόνον οι λαϊκοί, αλλά και οι μοναχοί διακρίνονταν για την «άγνωσία» και την «αμέλεια» αυτών των νηπτικών κειμένων, τά όποια βοηθοῦν στην θέωση του ανθρώπου. Μάλιστα, και αυτά τά νηπτικά κείμενα παρέμειναν μέχρι τότε στο σκοτάδι και την γωνία «ἀκλεῆ καὶ σητόβρωτα καὶ τῆδε κάκεισε παρερριμμένα τε καὶ διεσπαρμένα». Κατά τόν ἅγιο Νικόδημο οί περισσότεροι από τούς Ὁρθοδόξους Χριστιανούς διάκεινται με αμέλεια ως πρὸς την ἱερά αὐτή εργασία και κατατρίβονται στην ζωή τους μόνο με τά εργαλεία των ἀρετῶν, ἐνῶ ἀμελοῦν την ἐσωτερική ἱερά εργασία, την φυλακή του νοός και της καθαράς προσευχής ή όποια μόνο οδηγεί πρὸς θέωσιν τόν ἄνθρωπο. Μάλιστα δε, ὅπως γράφει «καὶ παρὰ τοῖς μοναχοῖς αὐτοῖς καὶ ἡσύχως μονάζουσι, σπανιώτατον ἐστίν, ὥς τῆς ζημίας! καὶ πάνυ δυσεύρετον». Πιστεύει δέ ὅτι, ἐπειδή ἐγκαταλείφθηκε αὐτή ή ἱερά εργασία, ή ἱερά ήσυχία, γι' αυτό και ἐξέλειπαν οί διαπρέποντες ἐν ἀγιότητι καὶ ἀπό τούς ζῶντας καὶ ἀπό τούς μετά τόν θάνατον καὶ ἔτσι λίγοι εἶναι οί σωζόμενοι στην ἐποχή μας. Γιατί «δίχα δέ τοῦ θεωθῆναι τόν νοῦν, ἔφη τις, οὐχ ὅπως ἀγιάσαι, ἀλλ' οὐδέ σωθῆναι τόν ἄνθρωπον ἐνδέχεται», αφού ταυτίζεται ή θέωση με την σωτηρία, διότι «ταυτόν γάρ ἐστι σωθῆναι καὶ θεωθῆναι». Γράφοντας ὅλα αυτά και ἀναφερόμενος στην ἀγνωσία και την ἀμέλεια των συγχρόνων του για θέματα ἱεράς ήσυχίας γράφει: «Θρηνῶ δέ τό ἐντεῦθεν· καὶ μοι τό πάθος ἐπικόπτει τόν λόγον». Την μέθοδο της ἱεράς ήσυχίας την χαρακτηρίζει «ἀγία», διότι δι' αὐτῆς ἀπαλλάσσεται ὁ ἄνθρωπος ἀπό την πλάνη.

Ἐπειδή ὑπῆρχαν ὀρισμένοι που εἶχαν ἀντίρρηση για την δημοσίευση των νηπτικών αὐτῶν κειμένων, διότι δῆθεν ἀπό την ἀνάγνωσή τους ἀκολουθεῖ κάποιος κίνδυνος, ὁ ἅγιος Νικόδημος χρησιμοποιεῖ χωρία ἀπό την Ἀγία Γραφή και τούς Πατέρας με τά όποια ἀποδεικνύει ὅτι ή ἐξάσκησις σε αὐτό τό ἔργο «μετά πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πενθικῆς διαθέσεως» συνιστᾶται ἀπό ὅλη την Ἀποστολικοπατερική παράδοση για την ἀπαλλαγὴ μας ἀπό την πλάνη.

Ὁ ἅγιος Νικόδημος κάνει μιά θεολογική ἀνάλυση τῆς ἡσυχαστικῆς μεθόδου, πού συνδέεται μέ τήν νήψη καί τήν προσευχή, καί πρός τό τέλος τοῦ προοιμίου καταγράφει τό περιεχόμενο τῆς συλλογῆς αὐτῶν τῶν κειμένων πού συμπεριλαμβάνονται στήν «Φιλοκαλία»:

«Καί ἔχεις τοιγαροῦν, ὦ φίλτατε Ἀναγνώστα, διά τοῦ πάντ' ἀρίστου Κυρίου Ἰωάννου, ἄπονον τοῦ λοιποῦ καί εὐπόριστον, τήν παροῦσαν πνευματικήν Βίβλον. Βίβλον, τό τῆς νήψεως ταμιεῖον· τό τοῦ νοός φυλακτήριον· τό μυστικόν διδασκαλεῖον τῆς νοερᾶς προσευχῆς. Βίβλον, τῆς πρακτικῆς τήν ἐξαίρετον ὑποτύπωσιν· τῆς θεωρίας τήν ἀπλανῆ ὁδηγίαν· τόν τῶν Πατέρων Παράδεισον· τῶν ἀρετῶν τήν χρυσήν σειράν. Βίβλον, τό πυκνόν τοῦ Ἰησοῦ ἀδολέσχημα, τήν ἀνακλητικήν τῆς χάριτος σάλπιγγα καί, συνελόντα φάναι, αὐτό δὴ αὐτό τό τῆς θεώσεως ὄργανον, χρῆμα εἰπέρ τι ἄλλο μυριοπόθητον, καί πρό πολλῶν ἐτῶν μελετώμενον μέν καί ζητούμενον, ἀλλ' οὐχ εὐρισκόμενον».

Στό τέλος δέ προτρέπει τούς ἀναγνώστας νά μελετήσουν τά κείμενα αὐτά γιατί θά τούς θρέψουν καί θά τούς μεθύσουν μέ τήν νηφάλιο μέθη τοῦ Πνεύματος καί θά τούς ἐλευθερώσουν ἀπό τήν δουλεία στά πάθη:

«Ἐλθετε τοίνυν, ἔλθετε· φάγετε τόν ἐν αὐτῇ γνωστικόν τῆς σοφίας ἄρτον, καί πίετε οἶνον τόν εὐφραίνοντα μέν νοητῶς τήν καρδίαν, ἐξιστῶντα δέ πάντων αἰσθητῶν ὁμοῦ τε καί νοητῶν διά τήν κατ' ἔκστασιν θέωσιν, καί μεθύσθητε μέθην τῷ ὄντι νηφάλιον. Ἐλθετε πάντες ὅσοι κλήσεως ὀρθοδόξου τυγχάνετε μέτοχοι, συνάμα Λαϊκοί τε καί Μοναχοί, οἱ τήν ἐντός ὑμῶν οὔσαν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν καί τόν ἐν τῷ ἀγρῷ τῆς καρδίας κεκρυμμένον εὐρηκέναι σπουδάζοντες θησαυρόν· ὅς ἔστιν ὁ γλυκύς Ἰησοῦς Χριστός· ἴν' ὅπως, τῆς περί τά κάτω αἰχμαλωσίας, καί τῆς περιφορᾶς τοῦ νοός ἐλευθερωθέντος, καί τῆς καρδίας τῶν παθῶν καθαρθείσης, διά τῆς ἀδιαλείπτου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φοβερᾶς ἐπικλήσεως, καί τῶν λοιπῶν συνεργῶν ἀρετῶν, τῶν ἐν τῇ παρούσῃ Βίβλῳ διδασκομένων, ἐνωθεῖητε μέν πρός ἑαυτούς, δι' ἑαυτῶν δέ καί πρός Θεόν, κατὰ τήν πρός τόν Πατέρα τοῦ Κυρίου παράκλησιν, ἵνα ὧσι, λέγοντος, ἔν, ὡς ἡμεῖς ἔν ἐσμεν· καί οὕτως αὐτῷ ἡνωμένοι καί ὅλως ἡλλοιωμένοι τῇ κατοχῇ καί ἐκστάσει τοῦ Θεοῦ ἔρωτος δαψιλέστατα θεωθεῖητε, ἐν αἰσθήσει νοερᾷ καί ἀδιστάκτῳ πληροφορίᾳ καί πρός τόν πρῶτον σκοπόν τοῦ Θεοῦ ἐπανέλθοιτε, δοξάζοντες Πατέρα, Υἱόν καί Πνεῦμα Ἅγιον, τήν μίαν Θεαρχικωτάτην Θεότητα».

Τά κείμενα τῆς «Φιλοκαλίας» τά ὅποια παρέδωκαν οἱ ἅγιοι Πατέρες στά τέκνα τους «καθάπερ τινα πατρικήν κληρονομίαν», ἔπαιξαν σημαντικό ρόλο στήν ἀναγέννηση πολλῶν Χριστιανῶν, τούς ὁποίους καθοδήγησαν νά ἀσχοληθοῦν μέ τήν ἱερά ἡσυχία καί τήν κάθαρση τοῦ νοός καί τῆς καρδίας, ὥστε νά μεθέξουν τῆς

καθαρτικῆς, φωτιστικῆς καί θεοποιοῦ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Αὐτό ἔγινε ὄχι μόνον γιά τούς ἑλληνοφώνους Χριστιανούς, ὅταν δημοσιεύθηκε ἡ «Φιλοκαλία» στήν Βενετία τό 1782, ἀλλά καί γιά τούς Σλαύους καί Ρώσους, ὅταν μεταφράσθηκε ἀπό τό Παΐσιο Βελιτσκόφσκυ (1722-1794), καί ἐκδόθηκε στήν Ἀγία Πετρούπολη τό 1793, καθώς ἐπίσης καί ἀπό ἄλλους λαούς πού ἀκολουθοῦν ἄλλες ὁμολογίες, ἀφοῦ μεταφράσθηκε καί σέ εὐρωπαϊκές γλώσσες, ὅπως σημειώνουν οἱ ἐκδότες στήν ἑλληνική γλώσσα. Ἡ «Φιλοκαλία» «ὡς μορφή συνοδικῆς, τρόπον τινα, κωδικοποιήσεως τῆς Ὁρθόδοξου Μυστικῆς Θεολογίας» προκαλεῖ ιδιαίτερη ἐντύπωση καί σέ ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς μας, γιατί περιέχει κείμενα μεγάλης διαχρονικῆς ἀξίας καί σπουδαιότητος.

Πάντως, ἡ ἱερά ἡσυχία πού καταγράφεται στό βιβλίο αὐτό ἐκφράζεται ὡς «ἡ Καθαρτική, Φωτιστική καί Τελειωτική ἐργασία» καί βοηθᾷ στό νά ἐνεργοποιηθῇ ἡ Χάρη τοῦ Βάπτισματος, πού ὑπάρχει μέσα στήν ψυχή, νά γεμίση τήν ψυχή καί τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἀπό Ἅγιον Πνεῦμα καί τότε μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά ὑπομένη τά βάσανα καί τούς πειρασμούς, νά κρατᾷ τήν πίστη, νά δίνη τήν ὁμολογία καί νά γίνεται μάρτυς Ἰησοῦς Χριστοῦ. Μέ αὐτές τίς προϋποθέσεις κρατήθηκαν οἱ Χριστιανοί στήν ὀρθόδοξη πίστη καί τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καί ἀπέφυγαν τούς βίαιους ἐξισλαμισμούς. Ἀλλά ἡ «Φιλοκαλία» συνετέλεσε καί στήν μεγάλη ἡσυχαστική ἀναγέννηση στούς σλαβικούς λαούς καί δημιούργησε τόσους ἁγίους, πού βοήθησαν ἀποτελεσματικά τόν λαό.

Ἐκτός ἀπό τήν «Φιλοκαλία» θεωροῦνται ἐπίσης σημαντικά τά ἔργα τοῦ ἁγίου Νικοδήμου πού ἐπιγράφονται «Ἑορτοδρόμιον» καί «περί φυλακῆς τῶν πέντε αἰσθήσεων» πού ἔχουν ἐπίσης διαχρονική ἀξία καί σπουδαιότητα.

7. Ἐκκλησία καί ἐθνεγερσία

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μέ τό διοικητικό της σύστημα κατά τήν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας, μέ τήν λατρεία της, μέ τήν διδασκαλία της καί κυρίως μέ τήν ἡσυχαστική παράδοση πού ἀνέδειξε τούς Νεομάρτυρες, τούς ὁποίους μπορούμε νά θεωρήσουμε ὡς τούς πραγματικούς «ἀντιστασιακούς» τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, συνετέλεσε σέ μεγάλο βαθμό στήν διατήρηση τῆς Ἑλληνορθόδοξης Παράδοσης καί στήν ἀπελευθέρωσή της. Ἄλλωστε, οἱ πρωτεργάτες τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐμπνέονταν ἀπό τήν ὀρθόδοξη παράδοση καί ὄχι ἀπό τόν διαφωτισμό.

Σχετικά μέ τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο θά ἐλευθερωνόταν τό Γένος ἀπό τόν τουρκικό ζυγό ἀνεπτύχθηκαν διαφορετικές ἀπόψεις. Πολλοί πού ἔβλεπαν τά πράγματα πού ἐκτυλίσσονταν μέσα στήν Ὁθωμανική Αὐτοκρατορία, μεταξύ τῶν ὁποίων ἱεράρχες καί Φαναριῶτες, θεωροῦσαν ὅτι ἡ διάβρωση τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας θά γινόταν ἔσωθεν. Ἄλλωστε, τήν ἐξωτερική πολιτική καί τό ἐμπόριο τῶν Ὁθωμανῶν

τό έξασκοῦσαν τήν ἐποχή ἐκείνη οἱ Φαναριῶτες. Ἄλλοι, ὅμως, θεωροῦσαν ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ Γένους θά γινόταν μέ ἐπανάσταση τῶν Ρωμηῶν, ἔστω καί ἂν αὐτό ἐπέφερε ζημιές καί θανάτους. Κανείς δέν μπορεῖ νά θεωρήσῃ ὅτι ἡ πρώτη ἄποψη συνιστᾷ προδοσία.

Ὁ καθηγητής π. Γεώργιος Μεταλληνός στό βιβλίο του πού προαναφέραμε μέ τίτλο Τουρκοκρατία ἀναλύει διεξοδικά τό δίλημμα πού ἐπικρατοῦσε στούς ὑπευθύνους κατά τήν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας καί ἰδίως πρός τό τέλος της: «συνύπαρξη ἢ ἀντίσταση;», καί περιγράφει τίς δύο αὐτές τάσεις. Ἔτσι, τήν συνύπαρξη ὑποστήριζαν οἱ ἀντιρρητικοί ἢ ἀνθενωτικοί καί τήν ἀντίσταση οἱ ἐνωτικοί, πού ἦταν καί φιλοδυτικοί. Μέ ἐπιχειρήματα ὑποστηρίζει ὅτι καί ἡ λεγόμενη συνύπαρξη πού «εἶχε καί μιά δυναμική διάσταση», ἀφοῦ συνδέεται μέ «τήν πίστη γιά μιά βαθμιαία ὑποκατάσταση τῶν Ὀθωμανῶν στή διακυβέρνηση τοῦ κράτους καί τή δημιουργία ἐνός “Ὀθωμανικοῦ κράτους τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους”» δέν ἦταν τελείως ἀνεδαφική, ἀλλά ὑπῆρχε μιά τέτοια προοπτική.

Πάντως, ὅταν ὠρίμασαν τά πράγματα καί φάνηκε ὅτι γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Γένους ἀπαιτεῖται ἐπανάσταση μέ ὅπλα, τότε ἡ Ἐκκλησία βοήθησε μέ ὅλες τίς δυνάμεις της. Κληρικοί καί μοναχοί, λαϊκοί ἄνδρες καί γυναῖκες, ἀκόμη καί παιδιά πολέμησαν σκληρά καί ἔχυσαν τό αἷμα τους «γιά τοῦ Χριστοῦ τήν πίστη τήν ἀγία καί τῆς πατρίδος τήν ἐλευθερία».

Ἐπειδὴ μερικοί ὑποστηρίζουν ὅτι κατά τήν Ἐπανάσταση τοῦ '21 θυσιάστηκε κυρίως ὁ λεγόμενος «κατώτερος» Κλήρος, ἐννοοῦν τούς Πρεσβυτέρους καί Διακόνους, ἐνῶ οἱ Ἀρχιερεῖς ἦταν ἀπρόθυμοι γιά τήν Ἐπανάσταση, θά πρέπει νά ἀναφερθῇ ὅτι ἔχει ἐκδοθῇ ἕνα σημαντικό βιβλίο μέ τίτλο Ἀρχιερεῖς καί '21, γραμμένο ἀπό τόν ἱστορικό Πέτρο Γεωργαντζῆ, στό ὁποῖο βρίσκει κανείς πολύ ἐνδιαφέρουσες ἱστορικές πληροφορίες.

Ἡ Ἐπανάσταση ἦταν, κατά τόν συγγραφέα, θρησκευτική καί ἐθνική καί ὄχι κοινωνική, ταξική. Αὐτό τό τεκμηριώνει πρῶτον ἀπό τίς ἀπόψεις συγχρόνων μαρξιστῶν, ὅπως διατυπώθηκαν σέ ἐπιστημονικό συμπόσιο πού ἔγινε στό Κέντρο Μαρξιστικῶν Ἐρευνῶν τῆς Ἑλλάδας τόν Αὐγούστο τοῦ 1981 στήν Ἀθήνα, πού σέ μερικά σημεῖα ἀναθεωροῦν τίς θέσεις παλαιῶν μαρξιστῶν, δεύτερον ἀπό τίς μαρτυρίες τῶν δημιουργῶν τοῦ Εἰκοσιένα, τρίτον ἀπό τίς διακηρύξεις τῶν Ἐθνοσυνελεύσεων καί τέταρτον ἀπό τίς κρίσεις τῶν συγχρόνων μέ τήν Ἐπανάσταση ἱστορικῶν.

Σχετικά μέ τήν στάση τῶν Ἀρχιερέων πρό τῆς Ἐπαναστάσεως καί κατά τήν Ἐπανάσταση ὁ συγγραφεύς εἶναι πολύ ἀποκαλυπτικός. Μέ βάση ἱστορικές πηγές καί μαρτυρίες ἀποδεικνύει ὅτι οἱ Πατριάρχες καί οἱ Ἀρχιερεῖς προέρχονταν ἀπό τά

κατώτατα στρώματα του λαού και όχι από την λεγόμενη «άρχουσα τάξη». Έπειτα, οι Αρχιερείς δεν ήταν οι ευνουούμενοι των Τούρκων, γιατί δεν είχαν καθόλου έλευθερία κινήσεως, δεν είχαν έλευθερία λόγου και, όπως αποδεδειγνύεται από πολλές μαρτυρίες, η στάση των κρατούντων στα αιτήματα των Αρχιερέων ήταν σκληρή. Ακόμη, οι φόροι τους οποίους επέβαλαν οι Τούρκοι στους Αρχιερείς ήταν δυσβάστακτοι, αφού αναφέρονται περιπτώσεις, κατά τις οποίες Αρχιερείς ή παρητούντο ή απέθαναν από μελαγχολία, γιατί δεν μπορούσαν να έξοφλήσουν τους φόρους, πού έπρεπε να αποδώσουν στους Τούρκους κατακτητές.

Πέρα από αυτά ο συγγραφέας αποδεικνύει, με βάση τις πηγές και άλλες μαρτυρίες ότι κατά τον καιρό της Έπαναστάσεως σέ ολόκληρο τό Όθωμανικό κράτος υπήρχαν 195-200 Αρχιερείς. Από αυτούς αποδεδειγμένα οι 81 είχαν μνηθῆ στην Φιλική Έταιρεία, χωρίς να υπολογισθούν και οι άλλοι πού τυχόν ήταν Φιλικοί, αλλά δεν έχουμε επίσημες μαρτυρίες. Επίσης αποδεικνύει ότι από τους 200 Αρχιερείς οι 73, ποσοστό 36,5%, έλαβαν ενεργό μέρος στον αγώνα «επώνυμα και άδιαμφισβήτητα», οι 42 Αρχιερείς, ποσοστό 21,0%, δοκιμάσθηκαν, φυλακίσθηκαν και βασανίσθηκαν, και οι 45 Αρχιερείς, ποσοστό 22,5%, «θυσιάσθηκαν για την έλευθερία, είτε από βασανιστήρια και θανατώσεις των Τούρκων, είτε σέ πολεμικές συρράξεις». Τό συνολικό ποσοστό αυτών πού συμμετείχαν ενεργώς στον αγώνα ανέρχεται στό 80%. «Αν όμως ληφθῆ υπόψη ότι οι πλείστοι Αρχιερείς της Μ. Ασίας, της Συρίας, της Σερβίας ή Βουλγαρίας, λόγω άδιαφορίας ή αδυναμίας των Χριστιανών των περιοχών αυτών, δεν έλαβαν μέρος στους αγώνες, τότε τό ποσοστό των αρχιερέων της Έλληνικής χερσονήσου, δηλ. από την Θράκη, την Μακεδονία και τά δυτικά παράλια της Μ. Ασίας και κάτω, είναι ασφαλώς πολύ υψηλότερο, πού φθάνει όπωσδήποτε γύρω στα 90% του συνολικού αριθμού των αρχιερέων».

Έπειδή πολλοί κάνουν λόγο για τον λεγόμενο «άφορισμό» πού έξεδόθη από τον Πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄ έναντίον του Ύψηλάντου, θά πρέπει να γίνη μιá αναφορά και στό θέμα αυτό και πρέπει να έπισημανθῆ ή προσφορά του Πέτρου Γεωργαντζῆ, ό όποιος μελέτησε τό ζήτημα από ιστορικής και κανονικής πλευράς και παρουσίασε όλες τις σημαντικές παραμέτρους σέ βιβλίο του μέ τίτλο Ό «άφορισμός» του Αλεξάνδρου Ύψηλάντου. Η μελέτη του βιβλίου αυτού οδηγεί σέ τρία συμπεράσματα.

Τό πρώτον, ότι ό «άφορισμός» δεν ήταν αποτέλεσμα της βουλήσεως του Οίκουμενικού Πατριάρχου Γρηγορίου του Ε΄, ούτε καν των Συνοδικών Αρχιερέων, αλλά ήταν απόφαση μιᾶς μεγάλης Κληρικολαϊκής Συνελεύσεως, πού αποτελείτο από 72 έγκρίτους Ρωμηούς της Πόλης, εκ των οποίων οι 49 ήταν λαϊκοί και οι 23 Κληρικοί – Αρχιερείς. Στην Κληρικολαϊκή αυτή συνέλευση αποφασίσθηκε, οι μέν

λαϊκοί νά υποβάλλουν αναφορά αποκηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως καί δήλωση ὑποταγῆς, οἱ δέ Κληρικοί νά συνθέσουν τήν πράξη τοῦ ἀφορισμοῦ πού τούς ζητήθηκε ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη, καί αὐτό, βέβαια, γιά νά καθησυχάσουν τούς Τούρκους, ἐπειδή οἱ συνθῆκες ἦταν τραγικές. Στούς 49 λαϊκοὺς πού ἦταν παρόντες, συμμετεῖχαν ὁ πρῶν ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας, ὁ μέγας διερμηνέας τῆς Πύλης, ὁ διερμηνέας τοῦ στόλου, ὅλοι οἱ ἔγκριτοι «πολιτικοί», δηλαδή «ἐπίτροποι τοῦ κοινοῦ», οἱ Ἑλληνες μεγαλέμποροι τῆς Πόλεως, οἱ ἀρχιτεχνίτες, οἱ προϊστάμενοι τῶν συντεχνιῶν κλπ. Καί στούς 23 Κληρικούς συγκαταλέγονταν 2 Πατριάρχες, καί 21 Ἀρχιερεῖς. Ὅλοι αὐτοί βρίσκονταν κάτω ἀπό ἀσφυκτική πίεση, ζοῦσαν τό δράμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Πόλης καί ἔπρεπε νά λάβουν μιὰ ἀπόφαση γιά νά διασώσουν τούς Ρωμηοὺς τῆς Πόλης ἀπό βέβαιη σφαγή.

Τό δεύτερο σημεῖο εἶναι ὅτι ἡ Πατριαρχική Σύνοδος ἀνέλαβε τό χρέος νά συντάξῃ ἓνα «ἀφοριστικό» κείμενο, μέ τρόπο ὅμως πού νά μήν προκαλέσῃ κακό στό Ἕθνος. Αὐτό ἐπιτεύχθηκε μέ πολλοὺς τρόπους.

Κατ' ἀρχάς, οἱ Πατριαρχικοί κωλυσιεργοῦσαν στήν σύνταξη τοῦ «ἀφοριστικοῦ» ἐγγράφου. Ἡ κήρυξη τῆς Ἐπαναστάσεως ἔγινε ἀπό τόν Ὑψηλάντη στό Ἰάσιο τῆς Μολδαβίας τήν 24η Φεβρουαρίου 1821. Τό πρῶτο «ἀφοριστικό» ἐγγράφο ἔγινε μετά ἀπό ἓνα μήνα, ἦτοι τήν 23 Μαρτίου 1821, καί, βέβαια, ἔφθασε στόν προορισμό του μετά ἀπό λίγες ἡμέρες, ὅταν ἡ Ἐπανάσταση εἶχε ἀρχίσει στήν Πελοπόννησο.

Ἐπειτα, χρειάστηκε νά γίνουν δύο «ἀφοριστικά» ἐγγράφα, καί αὐτό ἦταν μέσα στόν διπλωματικό τρόπο μέ τόν ὁποῖον ἐνεργοῦσαν οἱ Πατριαρχικοί. Τό πρῶτο ἐστάλη σέ ὅλους τούς Ἀρχιερεῖς (23 Μαρτίου) καί ἦταν γραμμένο κατὰ τέτοιον τρόπο πού δέν μπορεῖ νά χαρακτηρισθῇ ἀφορισμός «ἐφ' ὅσον δέν εἶχε οὔτε κἄν τίς τυπικά συνηθισμένες ἀφοριστικές ἐκφράσεις», καί τό δεύτερο ἀφοριστικό ἐγράφη μετά ἀπό 4 ἡμέρες, ἦτοι τήν 27 Μαρτίου, ὅταν οἱ Τοῦρκοι κατάλαβαν τήν πλεκτάνη καί τήν ἀπάτη, καί τό ὁποῖο ἀπεστάλη μόνο σέ ἓναν Μητροπολίτη, τόν Μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας. Μέ αὐτόν τόν τρόπο καί τά δύο αὐτά «ἀφοριστικά» κείμενα δέν ἐξετέλεσαν τόν προορισμό τους.

Τό τρίτο σημεῖο εἶναι ὅτι οἱ Πατριαρχικοί ἱεράρχες πλήρωσαν πολύ ἀκριβᾶ τήν ἐνέργειά τους αὐτή, ἀκριβῶς γιατί ἀκόμη καί αὐτοί οἱ Τοῦρκοι ἀντελήφθησαν τήν πλεκτάνη τους. Ἀπό τούς 23 Ἀρχιερεῖς πού ὑπέγραψαν τό «ἀφοριστικό» κείμενο, τό ἓνα τρίτο (1/3), συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄, πλήρωσαν μέ τήν ζωή τους τήν «ἀπιστία» τους πρός τόν Σουλτάνο, τό ἄλλο 1/3 δοκιμάστηκε σκληρά μέ φυλακίσεις, ἐξορίες καί περιορισμούς. Ἐπίσης, πρέπει νά σημειωθῇ ὅτι τό 1/5 ἀπό τούς Συνοδικούς Ἀρχιερεῖς ἔλαβε μέρος στήν Ἐπανάσταση καί ὅτι τό 1/3 τῶν Συνοδικῶν Ἀρχιερέων,

ένῳ ἦταν «πλεγμένοι στίς μηχανορραφίες» τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἐν τούτοις στά «ἀφοριστικά» κείμενα γράφουν ὅτι πρώτη φορά λάμβαναν γνώση γιά τήν σύσταση καί τούς σκοπούς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας.

Γενικά, ἡ Ἐκκλησία μέ τά μέλη της, Κληρικούς καί λαϊκούς, βοήθησε τό Γένος τόσο κατά τήν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας, ὅσο καί κατά τόν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας, χύνοντας ποταμehδόν τό αἷμα της.

Κείμενο ἀπό τό βιβλίο τοῦ Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἀγίου Βλασίου Ἱεροθέου, Παλαιά καί Νέα Ρώμη, ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Γενεθλίου Θεοτόκου (Πελαγίας), β΄ ἐκδ. 2016, σελ. 270-316.

Τελευταῖες ἀναρτήσεις – Latest Updates

Ζωντανές μεταδόσεις «Ἐκκλησιαστικῆς Παρέμβασης» – 29 Ἰανουαρίου – 31 Ἰανουαρίου 2021

Μητροπολίτης Ναυπάκτου Ἱερόθεος: Ἡ Ἐκκλησία στήν Τουρκοκρατία καί τήν Ἐθνεγερσία

Ὁ ἅγιος Καλλίνικος Ἐδέσσης καί «τοῦ σκότους ὁ προστάτης»

Ἀνακοίνωση γιά τήν ἑορτή τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν στήν Ναύπακτο

Κυριακή 24-1-2021 ἸΔ΄ΛΟΥΚΑ Ἀρχιερατική Θεία Λειτουργία στόν Ἱερò Ναὸ Ἀγίας Παρασκευῆς (video)

Ἐνημέρωση γιά τόν Μαθητικό Διαγωνισμό τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ναυπάκτου

Ἀνακαίνιση τοῦ Καθολικοῦ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου